

**El regne de
Mallorca en
temps de Carles
V: balanç i
perspectives**

Josep Juan Vidal

Mayurqa
(2000), 26:
11-56

EL REGNE DE MALLORCA EN TEMPS DE CARLES V: BALANÇ I PERSPECTIVES

Josep Juan Vidal

RESUMEN: Balance de la época del reinado de Carlos I en Mallorca, a través de las 3 cuestiones que más han sido renovadas en los últimos 25 años: 1. Las relaciones entre el rey y el Reino, pasando revista al sistema de gobierno del Reino insular; 2. Las coyunturas demográfica y económica, que transcurren con bastantes paralelismos, y 3. La Actividad inquisitorial que aminora el procedimiento inicial anticonverso para dedicarse a arremeter contra mahometanos, protestantes y brujas.

ABSTRACT: Resume of the period covered by the reign of Charles I in Mallorca through the three most commonly posed questions over the last twenty five years: 1. Relationship between King and Kingdom with a review of the system of government within the Kingdom of the islands; 2. Demographic and Economic junctures frequently following a parallel course, and 3. Activities of the Inquisition, abating the initial actions against conversos and turning instead against muslims, protestants and witches.

L'any 2000, amb motiu de la commemoració del cinquè centenari del naixement de l'emperador Carles V, s'han celebrat una important quantitat de congressos nacionals i internacionals i s'han editat multitud de llibres i publicacions sobre la figura i l'època del monarca hispànic, que va ser al mateix temps titular del Sacre Imperi Romà Germànic. Entre altres coses que s'han pretès posar de relleu, destaca tot allò que es creu que hauria volgut fer Carles V a la seva època, quines haurien estat les fonts del seu ideari polític —el d'un europeista *avant la lettre*—, quines haurien estat les arrels de la seva idea imperial de caràcter universalista, pretenent alguns historiadors identificar l'Imperi de Carles V amb Europa, o més encara amb l'Europa de la segona meitat del segle XX, en fase avançada de construcció de la Unió europea. Carles V va ser un emperador que fa anys ha pogut ser definit com un *hombre para Europa*.¹ Però Carles V va tenir molt difícil a la primera meitat del segle XVI, malgrat les seves idees i els seus desigs innegables, a la praxi, estructurar una Europa unida. A ell, s'oposaren, com ja va exposar amb claredat fa gairebé cinquanta anys J. Sánchez-Montes, «*franceses, protestantes y turcos*».² Era molt difícil unificar tots els esforços de l'Europa cristiana —la *Universitas Christiana*— sota l'ègida

¹ Fernández Álvarez, M. *Carlos V. Un hombre para Europa*, Madrid, 1976, reeditat el 1999.

² Sánchez Montes, J. *Franceses, Protestantes y Turcos. Los Españoles ante la Política Internacional de Carlos V*, Ed. facsímil con Estudio preliminar de J. L. Castellano, Granada, 1995.

del titular del Sacre Imperi, per dirigir-los contra els infeels en aquells moments, contra els turcs i contra els barbarescs, materialitzant l'ideal medieval de croada, sense comptar amb França i amb Alemanya.

I Carles V sempre va tenir en contra la monarquia francesa, tant durant el regnat de Francesc I, com durant el del seu fill, Enric II. Els francesos varen ser sempre uns dels seus principals antagonistes. Tampoc no va poder solucionar el problema, tant doctrinal com polític, plantejat pel sorgiment i l'expansió del luteranisme a les terres de l'Imperi, utilitzat pels prínceps germànics com a fórmula d'oposició a l'enrobustiment del poder imperial, ni amb el diàleg inicialment, ni més tard amb les armes amb la mà, malgrat que aconseguís alguna ressonant victòria militar contra la Lliga de l'Esmalcalda. El Concili de Trento no va ser el pretès instrument de reunificació cristiana. En conseqüència Carles V va llegar als seus successors una Cristiandat dividida —i també amb aquesta una Europa dividida—³ irreversiblement en dos blocs irreconciliables que intentaren solucionar les seves diferències ideològiques amb l'ús de la violència i que es combateren amb fúria durant més d'una centúria.

I si per una part és cert que va evitar per dues vegades que els turcs, amos indiscutibles de l'àmbit geogràfic balcànic danubià, culminassin la seva expansió territorial, amb Solimà el Magnífic, amb la conquesta de Viena, tant el 1529, com el 1532, per una altra part podem afirmar que la seva política mediterrània va concloure en un fracàs. Amb molts d'esforços i moltes despeses va poder contenir amb dificultats l'adversari musulmà. A la conquesta de Tunis el 1535 —que va beneficiar sobretot els territoris italians de la monarquia—, Barba-rossa va respondre immediatament amb la presa de Maó. No estava tan «*deshecho y roto*» el corsari barbaresc, com escrivia el mateix emperador a Lope de Soria, després de la presa de Tunis.⁴ La tardana campanya contra Alger, tan sol·licitada en vida per l'emperadriu Elisabet i altres homes d'Estat al servei de la monarquia, a la tardor de 1541 acabà en un desastre estrepitos. Hem de començar, per tant, per establir les diferències notòries entre el que hauria volgut fer l'emperador Carles V i el que va poder fer. Avui està clar que l'emperador va fer a la seva època no tant el que va voler com el que va poder.

No està de més que el 2000 ens plantejem també què sabem del regnat de Carles V a Mallorca, un Regne gairebé amagat? Quines foren les relacions entre el rei i el Regne? Què va poder fer l'emperador a Mallorca? Quines novetats ens han aportat les recerques històriques de les darreres dècades? Sens dubte hi ha un fet que ha atret molt més que tots els altres l'atenció dels cronistes i dels historiadors, des del mateix segle XVI fins a les portes del segle XXI, per la seva transcendència especial: el moviment agermanat, que esclatà quasi al començament del seu regnat, coetàniament amb altres alçaments socials a València i a Castella. Emperò l'època de Carles V a Mallorca no tan sols mereix ser coneguda per les causes, el desenvolupament i les conseqüències de la Germania. També recentment han progressat les recerques sobre altres qüestions com les demogràfiques, econòmiques, polítiques i socials, d'interès sens dubte, que coneixem millor que abans, fruit de la recerca historiogràfica de les darreres dècades sobre la Mallorca de la primera meitat del segle XVI. Hem avançat de manera important en el darrer quinquenni en el

³ Elliott, J. H. *La Europa dividida. 1559-1598*, Madrid, 1973.

⁴ «*Como quiera que según el daño que ha recibido y de la manera que va deshecho y roto, es de creer que atenderá antes a guardarse que a offender y hazer daño...*» (Carta de l'emperador a Lope de Soria, 16 d'agost de 1535. Fernández Álvarez, M. *Corpus Documental de Carlos V, I (1516-1539)*, Salamanca, 1973, pàg. 443).

coneixement del sistema de govern a la Mallorca de l'època i sobre les persones a través de les quals el rei-emperador exercí el poder al seu Regne insular. A través d'aquest sistema ens atracam a les relacions entre el rei i el Regne. I també d'encà d'uns vint-i-cinc anys, sobre l'evolució de la població i de l'economia —sobretot agrària— a la Mallorca d'aquesta època. També, per diverses recerques més llunyanes encara, coneixem alguns trets de l'actuació del tribunal de la Inquisició a l'illa, especialment la seva activitat contra els conversos. Tractarem de fer balanç sobre el que coneixem d'aquests punts.

1. EL REI I EL REGNE

1. 1. El sistema de govern del regne de Mallorca a l'època de Carles I fins al trencament agermanat

Com tots els seus antecessors, Carles I governà Mallorca a distància. A diferència del seu avi, Ferran el Catòlic, ell es presentà dues vegades a l'illa, però cascuna d'aquestes molt breu, de camí d'una empresa militar cap al nord d'Àfrica. La primera fou el 1535, que desembarcà breument a Alcúdia, quan navegava de Catalunya cap a Sardenya per llançar-se a la conquesta de Tunis, i després el 1541 cap a la d'Alger. Carles I va continuar en l'absentisme institucionalitzat del seu avi als regnes de la Corona d'Aragó. L'absentisme reial, en el cas mallorquí, tenia a més una tradició superior a la dels altres regnes de la Corona d'Aragó. Per pal·liar-lo, Jaume I, ja al segle XIII, havia creat la institució del lloctinent general, més conegut per la historiografia com el virrei, per representar-lo durant les seves absències. Aquest personatge, nomenat directament pel rei, havia de gaudir de la seva màxima confiança personal, i concentrava en la seva persona totes les atribucions i prerrogatives de què disposava el monarca al seu Regne insular. Els lloctinents generals o virreis, com a representants personals del monarca, eren considerats com uns *alter ego* del rei i per això rebien d'ell uns privilegis que els conferien les facultats pròpies del monarca al Regne. Els lloctinents generals a Mallorca solien ser aristòcrates, no de primer rang, originaris dels regnes peninsulars de la Corona d'Aragó.

Carles I governà Mallorca a través de cinc virreis: Miquel de Gurrea, Carles de Pomar, Eiximèn Pérez de Figuerola, Felip de Cervelló i Gaspar de Marrades. Dos aragonesos, dos valencians i un català. Tots, per tant, procedents dels regnes peninsulars de la Corona d'Aragó. Tres d'ells —Pomar, Pérez de Figuerola i Cervelló— moriren exercint el càrrec, el que vol dir que la seva carrera política culminà a Mallorca. La duració mitjana de permanència dels virreis en el càrrec al segle XVI va ser de 8,7 anys. Gurrea n'hi va estar més de dotze, Cervelló i Marrades, nou; Pomar, vuit, i Pérez de Figuerola, menys de quatre.⁵ Els virreis, que concentraven al Regne els mateixos poders que el monarca, disposaven de les màximes atribucions governatives, militars i judicials. El que succeïa era que a l'hora d'administrar justícia eren assessorats per un jurista professional, per un doctor en drets, designat també directament pel rei i anomenat regent de la Cancelleria, que solia ser un català o un valencià. Aquests regents de la Cancelleria foren uns personatges d'importància fonamental per entendre l'evolució política del Regne, en uns moments d'una important politització de la justícia i de judicialització de la política. Alguns d'ells foren posteriorment traslladats per exercir càrrecs de responsabilitat en altres indrets.

⁵ Juan Vidal, J. «Los virreyes de Mallorca (siglo XVI)». *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma, 1993, pàg. 319-320.

El reial patrimoni era administrat pel procurador reial, càrrec que va recaure sempre en un membre de l'alta aristocràcia mallorquina, i que a l'època de Carles V estava patrimonialitzat a la família Burguès. Francesc Burguès, fill i nét de procuradors reials, va ser l'únic procurador reial durant el llarg regnat de l'emperador. Exercí el càrrec d'encà de 1505, per designació de Ferran el Catòlic a la mort del seu pare,⁶ fins a la seva defunció el 1556. El seu avi, primer membre de la saga familiar, començà a exercir-lo el 1458, durant el regnat de Joan II. Per tant, durant gairebé un segle —noranta-vuit anys—, la procuració reial mallorquina va estar en mans de la mateixa família, i durant més de mig segle en mans del mateix individu, que arribà a acumular un elevat grau de poder, que el pogué a disputar fins i tot amb alguns virreis, amb els quals entrà en conflicte. Els seus enfrontaments a la dècada dels cinquanta amb el virrei Marrades, motivaren que tant el príncep Felip com la princesa Joana, com a regents de la monarquia, intervinguessin en l'assumpte i donassin qualche avís a cadascun d'ells.⁷ El 1554, la princesa Joana reiterà la separació institucional de les jurisdiccions del procurador reial de la del governador, davant la persistència de les seves diferències.⁸ Carles V emeté al setembre de 1555 una reial pragmàtica destinada a definir l'estatut de la procuració reial mallorquina i les seves facultats i jurisdicció, aprofundint a diferenciar les seves atribucions de les del lloctinent general, tractant d'evitar més rancúnies i conflictes jurisdiccionals.⁹

Quan morí Ferran el Catòlic, al gener de 1516 a Madrigalejo (Extremadura), eren lloctinent general i regent de la Cancelleria de Mallorca, respectivament l'aragonès Miquel de Gurrea i el misser català Frederic Honorat de Gualbes. Sabem que després de la mort de Ferran el Catòlic, Miquel de Gurrea¹⁰ seguí exercint la governació del Regne d'acord amb

⁶ ARM LR 82, f. 313-314 (Salamanca, 16 de desembre de 1505). Jurà el càrrec el 8 de maig de 1506 (f. 328-328v).

⁷ El príncep Felip escrigué al virrei Marrades el 1552 per frenar les seves diferències amb el procurador reial: «Siendo su officio muy distinto del vuestro [...] no se le deve ir la mano specialmente con palabras que causen enojo y que si el procurador real hiziere lo que no deve en tal caso siendo esento de vuestra jurisdicción queda reservado a su magestad y a nos dar la reprehensión que conviniere y no toca a vuestro cargo entrometeros en cosa de su oficio...» (ARM RP 56, f. 208v-209), i el 10 de juliol de 1554, es dirigí des de la Corunya al procurador amb els següents termes: «Procurador Real entendido avemos por diversas cartas que de ay se nos han scripto [...] las diferencias que ay entre vos y el lugarteniente general de Su Magestad en este reyno sobre algunas pretenciones que con el teneis cerca de la preheminiencia de vuestro officio y hanos deplazido mucho dello por todos respectos y asseñaladamente por los inconvenientes se podian seguir si passassen adelante y por el mal exemplo que tomaran los otros viendo que entre los dos oficiales y ministros mas principales deste reyno aya semejante desconformidad y rancor y porque queriendolo proveer y remediar como se requiere scrivimos al lugarteniente general mossen Gaspar Marrades lo que conviene para que no se entremete en lo que tocara a la administracion de vuestro officio ni preeminencias del sino que os lo dexe usar libremente como hasta aqui, a vos os encargamos y mandamos que demas de no procurar dar occassion para que tenga iusta quexa de vos le tengais el respeto que se le deve como a persona que en el gobierno desse reyno representa la de Su Magestad y le obedescais y acateis en todo lo que iusto sea y le honreis y tengais en la cuenta y estima que se deve presidiendo ay por Su Magestad porque convenir esto asi al bien y sosiego dese reyno seremos el y yo en ello muy servidos y lo contrario no podria dexar de darnos desabrimiento y aun poner la mano anello como conveniesse (ARM RP 57, f. 6v). El 6 d'agost del mateix any es manifestà en idèntics termes sobre el mateix problema la princesa Joana des de Valladolid (ARM RP 57, f. 7v-8).

⁸ ARM RP 2150, s.f. (20 d'abril de 1554).

⁹ ARM LR 88, f. 139-139v, RP 57, f. 214v-236 i RP 2150, s.f. (Cartes de la princesa Joana als lloctinent general i procurador reial, Valladolid, 28 de setembre de 1555).

¹⁰ ARM LR 83, f. 67-70v (Burgos, 19 de març de 1512), ACA Cancelleria 3902, f. 130-131 (reconfirmat a Logroño, 30 d'agost de 1512). Arribà a la Ciutat de Mallorca amb quatre galeres i tres barques el dimecres 22 de setembre «inter tertiam et quartam horas dicti diei» i aquest mateix dia jurà el seu càrrec a la Seu (ARM. Còd. 13 Llibre de jurisdiccions e stils, f. 181, EO 26, f. 60 i EU 26, f. 263v-264v).

la voluntat, tant de la reina Joana com del seu fill Carles, que el confirmaren en el seu càrrec tant des d'Andalusia, concretament des de la ciutat de Sevilla,¹¹ com des dels Països Baixos.¹² Els jurats del Regne, una vegada rebut el nou nomenament reial de Gurrea com a lloctinent general, acordaren «acceptar e obeir aquell en la forma acostumada», però amb algunes reticències legals, que poden ser interpretades com a anticipadores d'esdeveniments posteriors.¹³ Les divergències entre les autoritats representatives del Regne i les reials no es dirigiren en aquell moment contra el virrei, que governava el Regne des del setembre de 1512, sinó contra el seu assessor Frederic Honorat de Gualbes, que estava a Mallorca, també per nomenament de Ferran el Catòlic, des d'un any abans, des del setembre de 1511.¹⁴

Els jurats i el Gran i General Consell organitzaren una autèntica ofensiva política contra la figura del regent de la Cancelleria, acusat de vulnerar els privilegis del Regne. Exigien justícia. Per això enviaren un síndic a la Cort, fins a Flandes, que va ser el notari Pere Sans, per sol·licitar que el nou sobirà confirmàs continuar amb la investigació que sobre el procediment de Gualbes havia ordenat ja el rei Catòlic. Gualbes fou acusat de cometre diferents abusos a l'hora d'administrar justícia, i de transgredir les lleis i els privilegis del Regne. Ferran el Catòlic ordenà, poc abans de morir, a l'octubre de 1515, al recentment nomenat regent, Francesc Ros,¹⁵ que vingués a Mallorca a fi de comprovar la veracitat de les denúncies llançades pels jurats i consellers contra Gualbes.¹⁶ Carles es mostrà inicialment receptiu amb les demandes dels jurats i del Consell i ordenà, abans de partir cap a la Península, prosseguir en la investigació que ja havia ordenat el seu avi sobre misser Gualbes. Pel juny de 1516 arribà a Mallorca Francesc Ros, enviat pel sobirà a instància regnícola, per aclarir l'actuació de l'anterior regent de la Cancelleria. Gualbes fou, per tant, processat.¹⁷

Les notícies posteriors de sobreseïment del procés iniciat contra Gualbes no conformaren el General Consell, que, lluny de resignar-se, sol·licità la continuïtat del litigi

¹¹ ACA Cancelleria 3902, f. 1-1v (carta de la reina Joana a Francesc Ros, en la qual confirmava en el càrrec els qui llavors els exercien, Gurrea en el de lloctinent general, Burguès en el de procurador reial i el mateix Ros com a regent de la Cancelleria, Sevilla, 23 de febrer de 1516).

¹² El nou sobirà Carles confirmà Gurrea en el seu càrrec des de Gant el 28 de maig i des de Brussel·les el 15 de juliol de 1517 (ARM EU 28, f. 169-175; ACA Cancelleria 3902, f. 16-16v). Gurrea jurà de nou el càrrec de lloctinent general el 24 de juny de 1517 (ARM EU 28, f. 176-177).

¹³ ARM EU 28, f. 175: «Protestant empero que per dit privilegi no sie inferit algun perjudici o derogació ales franqueses, privilegis, immunitats, prerrogativas e bons usos a la present universitat e regne perlos antipassats Reys de glorioussa memoria atorgats...»

¹⁴ ARM EU 26, f. 92-93v (17 de setembre de 1511).

¹⁵ ARM LR 83, f. 236v-237v (Calataiud, 14 d'octubre de 1515).

¹⁶ ACA Cancelleria 3902, f. 4v. «Per concessió del Rey pare y avi nostre que en gloria es fonch trames aqui micer francesch ros per pendre proces e informacio de les coses de micer federich honorat de gualbes regent nostra cancellaria en aqueix nostre Regne... (Carta de la reina Joana, en el seu nom i en el del seu fill, al cardenal Adrià d'Utrecht, Madrid, 6 de maig de 1516) i f. 13-14: «Per inquirir de molts excessos y delictes ques pretenien y pretenen contra lo [...] conseller nostre micer federic de gualbes doctor en cascun dret e regent la cancellaria y accessor ordinari en dit Regne...» (Carta de la reina Joana, en el seu nom i en el del seu fill Carles, a Francesc Ros, Madrid, 11 de juliol de 1516).

¹⁷ ARM AH 5960 pieza 4 núm. 48.

contra Gualbes. Mentrestant el síndic rebé instruccions de posar també de relleu al monarca altres qüestions, com el perill que corria el Regne mallorquí per l'amenaça de les embarcacions nord-africanes que rondajaven constantment les costes de l'illa i la seva indefensió per la manca d'armes de foc. Mentrestant el rei sol·licità del regne de Mallorca una galera, que acabava de ser construïda, per substituir la nau capitana de la flota del Mediterrani, que havia estat malmesa en un atac que quatre fustes de moros feren a la costa d'Alacant.¹⁸

Al desembre de 1516, deliberà de nou el Gran i General Consell sobre la tardança a arribar el nou rei als seus regnes peninsulars i les despeses que s'havien de fer per comunicar-se amb ell, als Països Baixos, a causa de la distància de la seva residència. S'acordà enviar-li un síndic, càrrec per al qual fou elegit el notari Joan Crespi. Aquest havia de representar-li quatre punts fonamentals: en primer lloc, manifestar-li la fidelitat del seu regne de Mallorca, en segon lloc procurar obtenir artilleria i armes de foc per poder efectuar una defensa eficaç de l'illa en cas de perill, exposar-li les pèrdues que patí Mallorca en la defensa de Bogia, que havia ocupat Barba-rossa, que feia grans danys a totes les illes del Mediterrani, queixar-se de les franquesses d'imposts que tenien els membres del clergat i els inquisidors i finalment que fos extret de Mallorca i degudament castigat el regent Gualbes per les injustícies comeses i el poc cas fet dels privilegis del Regne.¹⁹ Les instruccions definitives no li foren donades fins al gener de 1517. Joan Crespi anà a Castella i a Flandes. Malgrat tot, Frederic Honorat de Gualbes fou exonerat dels càrrecs que es presentaren contra ell, rehabilitat i àdhuc introduït al Consell d'Aragó i ascendit en ser nomenat regent de la Cancelleria de la Cort, al temps que s'ordenà al procurador reial de Mallorca pagar-li el seu salari del temps que regí la Cancelleria del Regne insular,²⁰ mentre que Francesc Ros fou substituït al març de 1518 com a regent per un altre jurista, que fou misser Jaume Roca.²¹

¹⁸ ARM Còd. 31, f. 1v-2 (carta de Carles V als jurats de Mallorca, Brussel·les, 15 d'octubre de 1516).

¹⁹ ARM AGC 23, f. 26v-30v (12 de desembre de 1516).

²⁰ ACA Cancelleria 3903, f. 43-43v: «Ab no pocha querela e instancia es stat recorregut a nos per lo magnífich y amat conseller nostre micer federic de gualbes regent nostra cancelleria supplicant nos humilment manassem provehir en lo proces ques fa contra micer francesc ros a instancia de dit regent micer gualbes pretent aquell haver molt delinquit en la comissio a ell feta contra dit micer gualbes y altres coses dignes de no poca punitio [...] supplicant nos mes avant li manassem pagar son salari ordinari rebia quant regia la regencia de aquex regne [...] essent per nostra magestat no solament ensemblant pero en major offici restituit y pagueu al dit micer gualbes tot lo que li es degut de dit son salari y per dit temps...» (Carta del rei al procurador reial de Mallorca, Francesc Burguès, Saragossa, 24 de desembre de 1518). Un any després insistia a Francesc Burguès, l'emperador: «Per quant essent aquell regent la nostra cancelleria e assessor ordinari de governador en lo dit regne, puix no es stat per ell de servir e regir lo dit offici ne es stat condemnat o trobat culpable en la inquisicio contra ell feta ans es stat vist tacitament esser judicat per nos immune de culpa havent aquell promogut e assumit a maior e mes digne offici com lo haïam promogut e assumit en lo sacre nostre consell de aragó e creat e fet regent la nostra cancelleria en nostra cort maximament essentse axi praticat en molts altres officials reals en lo dit regne de Mallorques als quals jatsia fossen contra ells fetes inquisitiones e sospesos dels seus officis durants les dites inquisitiones puix empero no eren condemnats los son stats pagats los seus salaris per lo temps de tal suspensió o suspensions segons ab actes publichs...» (ACA Cancelleria 3903, f. 175v-176v, carta de l'emperador al procurador reial de Mallorca, Barcelona, 23 de gener de 1520).

²¹ ACA Cancelleria 3902, f. 90v-91v (nomenament reial de Jaume Roca, valencià, regent de la cancelleria de Mallorca, vacant d'ençà del cessament de Gualbes, Valladolid, 24 de desembre de 1517), i 3903, f. 17-18 (ordre al procurador reial que se li pagui a Francesc Ros el sou de regent de la cancelleria des de la mort del rei Catòlic fins al 25 de març de 1518, en què arribà Jaume Roca a Mallorca, Saragossa, 3 de desembre de 1518).

El virrei Miquel de Gurrea va ser qui notificà, mitjançant un pregó, el desembarcament del nou sobirà a la Península, al litoral asturià al setembre de 1517.²² La presència del rei a la ciutat de Barcelona, per celebrar allà Corts catalanes, a partir del febrer de 1519, motivà que el Gran i General Consell elegís una ambaixada, a la qual donà instruccions perquè el juràs com a sobirà en nom del Regne, i rebés d'ell el preceptiu jurament de les franqueses i dels privilegis del Regne. L'ambaixada mallorquina que viatjà a Barcelona el 1519 va ser més nombrosa que les que ho varen fer el 1458 o el 1481, per jurar Joan II i Ferran el Catòlic com a nous sobirans, que varen estar compostes per un únic membre: el jurat ciutadà Rafel d'Olesa en el primer cas, i el també ciutadà i misser Jaume Montanyans en el segon. El 1519 el Gran i General Consell de Mallorca elegí tres persones com a ambaixadors per representar el regne de Mallorca a Barcelona, davant el nou monarca: varen ser els elegits dos jurats, Pere des Catlar i Joan Berard, un cavaller i un ciutadà, que era a més un prestigiós jurista, i un síndic de la Part Forana, Antoni Nadal de Manacor.²³

Aquests tres síndics arribaren a Barcelona a l'abril de 1519. Carles I estava en aquells moments a punt de transformar-se en Carles V. L'emperador Maximilià d'Àustria havia mort el 22 de gener d'aquell mateix any. El 28 de juny es resolgué l'elecció imperial a favor de Carles de Gant, de la qual ell va tenir notícia el 6 de juliol,²⁴ el que l'impulsà a concloure, amb la major rapidesa possible, tots els assumptes pendents llavors a Barcelona, per travessar la Península d'est a oest, i anar-se'n cap a Flandes i Alemanya. Entre el 30 de juny i el 10 de juliol es recull l'acta de jurament de Carles, juntament amb la seva mare Joana, a la qual ambdós es comprometeren a observar les franqueses i constitucions històriques del regne de Mallorca i així varen confirmar tots els antics privilegis del Regne,²⁵ varen concedir el seu *placet* a trenta-un privilegis nous sol·licitats pels ambaixadors representants del Regne,²⁶ i el dia 2 d'agost juraren mantenir-los i varen ser jurats com a nous sobirans.²⁷ Amb aquest jurament quedaven legitimats de manera irreprotxable Carles junt amb la seva mare Joana com a nous reis de Mallorca. Els

²² ARM AH 426, f. 141v-142: «Com per la jocondissima nova la qual ses haguda de sa real i catholica majestat la qual a 19 del mes de setembre proppessat es arribada ab bon salvament ab sa real armada en Villa Viciosa en Asturias...» (1 d'octubre de 1517).

²³ Juan Vidal, J. *El Sistema de Gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*, Palma, 1996, pàg. 69.

²⁴ Reglà, J. «Carlos V y Barcelona», *Estudios Carolinos*, Barcelona, 1959, pàg. 40-41.

²⁵ ARM Perg. Carlos I, 10 i Còd. 9 *Llibre d'en Abellò*, f. 152: «*Confirmatio franquesiarum et privilegiorum regnum Aragonum Petri, Joannis, Martini, Ferdinandi, Alfonsi, Joannis et Ferdinandi Catholici a regina Joana et rege Carolo eius filio facta ad supplicationem nunciorum Descallar, Berard et Nadals*» (Barcelona, 30 de juny de 1519).

²⁶ ACA Cancelleria 3902, f. 235-246 i ARM Còd. 9 *Llibre d'en Abellò*, f. 158-167: «*Privilegiorum capitulatum reginae Joannae et regis Caroli*» (Barcelona, 19 de juliol de 1519). L'única modificació introduïda pel rei als capítols proposats pel Regne fou que qui mudàs d'estament o grau no pogués ser insaculat per aquell al qual pujàs durant sis anys en lloc de tota la vida, com deia la proposta. El rei volgué facilitar la promoció social.

²⁷ ACA Cancelleria 3902, f. 248-251v, i ARM Còd. 9 *Llibre d'en Abellò*, f. 168-170: «*Acta juramenti praeistit per regem Carolum et Joannam ipsius matrem de servandis Majoricarum franquesiis et homagii eisdem facti per nuncios regni Petrum Descallar et Joannotum Berard juratos et Antonium Nadal syndicum partis foranae in curiis principatus Cathaloniae quae celebrabantur in aula cujusdam turris muri maritimi intus clausuram monasterii B. Francisci*» (Barcelona, 2 d'agost de 1519); Quadrado, J. M. *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, 1894, pàg. 139-140.

ambaixadors retornaren a l'illa a finals d'estiu de 1519. Carles V sol·licità al mes d'octubre una subvenció dels seus súbdits mallorquins per atendre les seves despeses.²⁸

Les Corts de Catalunya es perllongaren encara nogensmenys fins al gener de 1520. L'emperador va haver d'estar quasi un any a Barcelona, perquè les Corts, amb els seus intervals, varen durar onze mesos. Desistí d'anar a València i celebrar allà Corts, el que fou perjudicial per als seus interessos que els cavallers valencians li donassin suport. Fou el pecat original del rei. El rei pactà en aquest cas amb els representants del braç reial, que el reconeixeria a través d'una persona interposada —el cardenal Adrià d'Utrecht—, a canvi de la seva autorització per armar-se. Quan Carles partí de la Península al maig de 1520 cap a Flandes primer, i Alemanya després, tant Castella com València es trobaven ja en clar estat d'ebullició i de revolta.

1.2. La Germania

Sabem que al febrer de 1521 s'inicià a Mallorca el moviment agermanat. Miquel de Gurrea fou deposat com a virrei pels agermanats quasi immediatament —a mitjan març—, en observació d'una vella franquesa de Pere el Cerimoniós de 1344, que disposava «que home del regne d'Aragó y de Cerdanya y de Rosselló no pusca ésser governador d'aquest seu regne» i cominà a abandonar Mallorca.²⁹ Curiosa al·legació, perquè Gurrea exercia el càrrec des de 1512 i no se li havia retret fins en aquell moment la seva condició d'aragonès. Però ara s'anteposava una franquesa jurada per tots els reis, inclosos Carles i Joana, des de feia més d'un segle i mig a la voluntat potser arbitrària d'un nou sobirà. Existia una voluntat de mantenir la Germania dins la legalitat. Gurrea romangué encara a la ciutat de Mallorca fins a finals d'abril, quan fortament pressionat perquè se n'anàs,³⁰ deixà l'illa i, sense abandonar el Regne, passà a residir a Eivissa. Després de la seva anada, exerciren la regència de la governació una sèrie de persones sotmeses temporalment als dictats dels dirigents agermanats, que se succeïren amb rapidesa uns als altres.

A Gurrea, el substituï temporalment el llavors batlle de Ciutat i alcaid del castell de Bellver, Pere de Pacs, que, després de contemporitzar breument amb els agermanats, trencà amb ells i acabà morint assassinat al més de juliol, en l'assalt al castell de Bellver. Poc abans havia cessat com a batlle i també com a regent de la governació. El reemplaçà al més de maig per nomenament reial Joanot Onís de Santjoan,³¹ que també pressionat se sotmeté temporalment a la voluntat dels agermanats, i exercí la regència de la governació, fins que davant la progressiva radicalització de la situació, decidí també abandonar Mallorca i fugir al setembre cap a Eivissa, i fou substituït pel llavors regent de la Cancelleria, el doctor Berenguer Esbert, que tingué una actuació molt ambigua. Al gener

²⁸ ARM Còd. 31, f. 1-1v: «No ignorays las muchas costas y gastos que en la bienaventurada successión se nos han offrecido, tanto por nuestra venida en estos nuestros Reynos de España como despues con la election del Sacro Imperio, en otras cosas de nuestro estado los quales no poriamos en manera alguna suportar si por nuestros subditos no fuessemos para ello subvenido y servido de mas de la mucha razon que ay para lo así hazer en el principio de nuestra bienaventurada succission segun que los mas Reynos lo han fecho [...] con la diligencia y zelo que el caso requiere entendays como por esse dicho Reyno se nos faga alguna buena subvencion y servicio tal que satisfaga y corresponda a la ignata fidelidad que esse Reyno siempre ha tenido al servicio de Sus Reyes y Señores naturales...» (carta de Carles V als jurats del regne de Mallorca, 17 d'octubre de 1519).

²⁹ Quadrado, J. M. *Islas Baleares*, Palma, 1888, pàg. 158, 339 i 357; Juan Vidal, J. *Els Agermanats*, Palma, 1985, pàg. 66.

³⁰ ARM AH 689, f. 137v-138v.

³¹ ACA Cancelleria 3904, f. 15-17.

de 1522 aquell abandonà també Mallorca i marxà cap a Sicília, deixant com a lloctinent seu Antoni de Verí,³² que no fou reconegut pels agermanats, que anomenaren governador el cavaller Pere Joan Albertí.³³

La legitimitat dels jurats del Regne de 1522 fou durament qüestionada davant la Cort pel procurador reial, Francesc Burguès, totalment contrari als agermanats, que al·legà també la il·legitimitat de tots els regents de la governació posteriors a Gurrea, quan afirmà que «la extractio de tots los officials del regne de Mallorques, axi reynals com universals no's faça entrevenint y persona per part de sa magestat, qui per aço tingue legittim poder, com lo senyor virey, qui acostuma de fer tal extrectio, y es cosa notoria que apres de la expulsio fete per los pobles del senyor don Miquel de Gureya, loctinent general, no ha aguda persona legittima elegida per sa magestat, segons cove, per a ffer tals extractions ni altres actes necessaris per lo regiment de la cosa publica»,³⁴ amb el que la il·legitimitat no era tan sols la dels jurats i altres oficials de la Universitat, sinó la de tots els regents de la lloctinència general que havien reemplaçat l'absent Gurrea, pel fet de no haver estat nomenats per qui tenia les facultats de designar-los, que era el rei. El procurador reial arrossegà sense gaire dificultats la Germania cap a la il·legalitat i predisposà el monarca a posar-s'hi més en contra. Els antiagermanats feren tot quant estigué en la seva mà per enfrontar el sobirà amb els agermanats.

A l'octubre de 1522, una armada enviada des de la Península, amb gent d'armes, fondejà davant la Ciutat, amb Gurrea a bord, amb la intenció de reduir els agermanats a l'obediència de les autoritats reials per la força. El seu comandant, Juan de Velasco, parlà amb Pere Joan Albertí, el regent de la governació «qui's deya governador», amb els jurats i amb el cabdill agermanat Joanot Colom, que es negaren a reconèixer Gurrea ni volgueren saber-ne res. L'exigència agermanada que se n'anàs d'allà representà el trencament de qualsevol negociació. L'armada es dirigí aleshores a Alcúdia, l'única plaça contrària a la Germania i per això premiada després per la seva fidelitat a l'emperador amb diversos privilegis, on desembarcà l'exèrcit reial. L'ocupació de l'illa per les tropes reials es féu en espai de pocs mesos i reportà el retorn de la governació de Gurrea a Mallorca, que protagonitzà ja una primera onada repressiva contra els agermanats. La Ciutat es rendí al març de 1523.

Al *Llibre d'extraccions d'oficis de la universitat* l'escrivà va fer constar el següent: «fas memoria que lo dijous larder del present any Mil DXXI hora de dinar los manastralls de la present ciutat, ab lurs armas, banderas e tembos, anavan per la ciutat volent matar los qui no seguirian lur opinió e voluntat faent cascun dia moltras insolencias contra los officials reynalls e los jurats e finalmente levaran la obediencia a don Miquel de Gurrea, loctinent general, e per força elegiran per governador mossen Pere de Pachs, lo qual apres mataran e mudaran altrás gobernados e tinguieran ab tirania e fora la obediencia de son rey e senyor lo regne fins a vuyt de marts de l'any vint e tres, que per forsa de armas y no de grat sa rendiran, e foran molts per lurs crims e delictes pengats e scorterats e per ço de les extraccions y eleccions fetes per los gobernados e jurats elegits per los rebellas e inobedients no he feta memoria ninguna en lo present llibre perquè eren personas privadas axí los elegidos com elegits.»³⁵ Era el mateix argument esgrimit pel procurador reial contra

³² ARM AH 554, f. 10v-11.

³³ ARM AH 554, f. 8v-9.

³⁴ ARM AH 690, f. 38.

³⁵ ARM EO 28, f. 23v.

els jurats i el síndic feia uns mesos. Continua manifestant l'escrivà: «Mes avant fas memoria com a XV del matex mes de marts lo dit spectacle e noble don Miquel de gurree loctinent general feu nova electio de officialls de la Ciutat sens ordre de regiment e proseguí ditas eleccions fins la vigilia de Sant Joan a causa que en la Ciutat havia pestilencia e per ço y per no haver-hi necessitat no fas así mensio ninguna sino que comensare proseguir lo present llibre la vigília de Sant Joan ques comensara servir la forma del regiment universal.» Des del 8 de març fins al 23 de juny, Gurree tingué temps de fer una nova habilitació de noms per introduir als sacs d'on poguessin ser extrets a sort en el futur els noms dels cridats a exercir oficis de la Universitat, entre persones de filiació no agermanada.

El cronista valencià Martí de Vicià ja ens donà a conèixer els nombrosos contactes entre agermanats valencians i mallorquins,³⁶ contactes que, iniciats des del primer moment, persistiren fins a darrera hora. Sobre aquest mateix aspecte insistiren els historiadors Joan Binimelis³⁷ i Vicenç Mut³⁸ als segles XVI i XVII. Sabem que la iniciativa de l'aixecament agermanat correspongué als menestrals de la ciutat, que foren quasi immediatament recolzats per la majoria dels pagesos de les viles. Els agermanats mallorquins, com els valencians, tot d'una volgueren disposar d'un assessor, càrrec per al qual fou triat Joanot Gual. Les seves reivindicacions consistiren fonamentalment en mesures destinades a alleugerir les càrregues fiscals que requeien sobre ells, mitjançant l'adopció de resolucions endreçades a lluir censals, a reduir o liquidar el deute públic, el que provocà l'oposició dels grups rendistes, formats pels cavallers, ciutadans, eclesiàstics i mercaders, que tenien major pes polític, i redistribuint la forma de contribuir, introduint un impost directe que gravàs la riquesa i reemplaçàs els impostos indirectes, socialment més regressius.

Per això els agermanats volgueren substituir les instàncies —creant la Tretzena o el Consell dels Tretze i l'instador— i les persones que tenien el poder —destituïnt el virrei— per altres, controlades per ells, amb el que començaren a relliscar cap a la il·legalitat. Gurree no podia ser el virrei de Mallorca segons una pragmàtica de Pere el Cerimoniós, però a qui corresponia destituir-lo i nomenar un successor era indiscutiblement al rei, i aquesta prerrogativa no li podia ser usurpada sense caure en la il·legalitat. Qualsevol altre que s'atrevís a nomenar un virrei, pretenia suplantar una facultat exclusiva del sobirà. Segons V. Mut, Gurree respongué als agermanats, quan anaren a cessar-lo, que «*èl no sabia que nadie pudiesse suspenderle sino el Rey*».³⁹ El debat sobre la superioritat entre el rei i la llei quedà servit.

Sabem que la Germania fou una cruenta guerra de classes, que enfrontà els menestrals i pagesos amb els membres dels grups privilegiats econòmicament i socialment de Mallorca —cavallers, ciutadans, mercaders— en una lluita armada que ensagnà l'illa per espai de dos anys. L'abolició dels censos que pagava la Universitat als seus creditors, i amb aquells, els impostos instituïts a tal fi, fou el cavall de batalla entre un i altre bàndol. A més els agermanats determinaren estimar la distribució reial de la riquesa de l'illa, perquè

³⁶ Vicià, M. De. *Crónica de la Ínclita y Coronada Ciudad de Valencia*, IV, ed. facsímil amb est. preliminar de S. García Martínez, Valencia, IV, 1972, pàg. 219-224.

³⁷ Binimelis, J. *Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes dirigida a los Ilustres Señores Jurados del Reino de Mallorca, año 1593*, Palma, 1927, pàg. 191-196.

³⁸ Mut, V. *Historia del Reyno de Mallorca*, 1650, pàg. 370-382.

³⁹ Mut, V. *Historia del Reyno de Mallorca*, 1650, pàg. 389.

cadascú contribuís segons els béns posseïts, aferrant-se a l'execució d'una sentència arbitral de Ferran el Catòlic de 1512. Els adversaris al programa agermanat, emigrats de l'illa, cap a Eivissa, València o Barcelona, amb el suport de les autoritats reials, començaren a organitzar una contraofensiva.

Els agermanats hagueren de dedicar-se a contrarestar la propaganda desqualificadora que circulava contra ells sobretot per Catalunya. Així escriviren al febrer de 1522 als diputats de Catalunya, als consellers de Barcelona i al capítol de la Seu de Barcelona, com també al bisbe de Mallorca, al secretari reial Ruiz Calcena i al cardenal Adrià d'Utrecht per desmentir els rumors desqualificadors propagats per Barcelona que a Mallorca s'hauria aclamat com a rei el de França, i tractar d'impedir que vingués una armada contra ells, mentre avisaven de les seves intencions dialogadores mitjançant l'elecció de cinc ambaixadors per parlamentar amb el rei.⁴⁰ Pel març hagueren de desmentir un altre rumor, en aquest cas de l'assassinat del virrei, a més d'insistir en la demanda que no es preparàs cap armada cap a Mallorca⁴¹ i en la legalitat de les llavors autoritats mallorquines.⁴² El síndic Miquel Sampol, notari, enviat a Barcelona, explicà que, parlant amb el virrei de Catalunya, amb els diputats, amb l'inquisidor i amb el nou regent de la Cancelleria de Mallorca, Francesc Ubac,⁴³ havia aconseguit «la impediçió de la armada la qual stava ya preparada» i el compromís d'Ubac de traslladar-se a Mallorca tot d'una que rebés una carta del nou Papa, Adrià VI, que es trobava llavors a Saragossa.⁴⁴ El procurador reial Francesc Burguès, per altra part, molt interessat a demostrar la traïció dels agermanats, respongué de manera fortament despectiva al notari Sampol, posant en dubte la seva legitimitat i tractant-lo de «pretres sindich dels pretessos jurats del Regne de Mallorques»,⁴⁵ i sobre els jurats del Regne escrigué «que no son jurats ni administradors publichs del regne ans son persones privades e perticulars [...] e deuen esser dits fautors dels inobedients de sa magestat».

Les represàlies, cada vegada més radicalitzades, dels agermanats contra els gentilhomes i cavallers es manifestaren en assassinats, segrests de béns, ocupacions d'estatges, matances de bestiar i alliberaments d'esclaus. L'enviament d'una expedició armada per reduir els revoltats a l'obediència reial acabà amb el moviment. Aquella desembarcà les tropes a l'octubre de 1522 a Alcúdia. Aquestes, a començament de desembre, havien ocupat la totalitat de l'illa, excepte la capital, que emmurallada resistí fins al principi de març de 1523. La repressió dels vençuts s'inicià abans de la capitulació de la ciutat i es perllongà durant tota la primera meitat del segle XVI. Sabem que tingué un doble caràcter: per una part, càstigs personals, com execucions, condemnes a galeres, exilis, i per altra, càstigs corporatius que s'estengueren a Universitats senceres de les viles foranes i gremis urbans, amb les composicions o multes col·lectives. La ciutat de Mallorca

⁴⁰ ARM AH 690, f. 3-7v (cartes dels jurats de Mallorca als diputats de Catalunya, al capítol de la Seu de Barcelona, als diputats de Saragossa i Aragó, als jurats de la ciutat de València, al bisbe de Mallorca, a Joan Ruiz de Calcena, secretari del rei, i al cardenal Adrià d'Utrecht, 3, 4 i 5 de febrer de 1522).

⁴¹ ARM AH 690, f. 8v-9 (carta dels jurats de Mallorca als diputats de Catalunya, 5 de març de 1522).

⁴² ARM AH 690, f. 9-10 (carta dels jurats de Mallorca als consellers de Barcelona, 5 de març de 1522).

⁴³ ACA Cancelleria 3904, f. 140v-142 nomenament de Francesc Ubac nou regent de la Cancelleria de Mallorca (Valenciennes, 14 d'octubre de 1521) i orde al procurador reial que se li pagui el seu sou des del dia que partí de Barcelona per anar a Mallorca, que fou el 3 d'agost de 1522 (Valladolid, 18 de juliol de 1523).

⁴⁴ ARM AH 690, f. 27 (carta del síndic Miquel Sampol als jurats de Mallorca, Barcelona, 30 d'abril de 1522).

⁴⁵ ARM AH 690, f. 37v.

fou composta a través dels oficis, tal com ho havia estat la de València i la Part Forana a través de les viles. Sabem que la repressió exercida als agermanats mallorquins superà l'efectuada contra els comuners castellans i contra els agermanats valencians. Mentre que per una altra part es recompensà dels perjudicis ocasionats pels agermanats tots aquells que els patiren pel fet de no adherir-se a la seva causa. Alcúdia rebé el títol de ciutat, els alcudiençs el títol de fidelíssims i la vila aconseguí tota una sèrie de privilegis de l'emperador.⁴⁶ Entre aquests és destacable el de la franquesa de tots els drets, que fou prest impugnat, i el que establí que els síndics clavaris de la Part Forana fossin elegits anualment a la vila d'Alcúdia en lloc d'alternativament a Inca i Sineu, i que cada any hi hagués de concórrer una persona d'Alcúdia triada per la seva Universitat fins que ella ho volgués, amb el beneplàcit del lloctinent general,⁴⁷ que no fou aplicat.

Les repercussions de l'alçament agermanat sobre la societat mallorquina del segle XVI foren moltes: caiguda de la població, disminució tant de la producció agrícola com dels caps de bestiar, reposició dels impostos indirectes abolits pels agermanats, victòria del grup aristocràtic, pèrdua de la influència política dels menestrals i prossecució d'un clima de violència i de contesta a les estructures vigents, no expressada a partir de llavors en alçaments populars massius, sinó mitjançant el bandolerisme. L'estament militar quedà amo de la situació. L'emperador dictà una sèrie de mesures, després de sufocat el moviment, a petició de Miquel Sureda Çanglada, com a procurador dels censalistes, favorables a aquest grup, que recuperà el control de les seves rendes.⁴⁸ La repressió durà fins a la dècada de 1550, de tal manera que part del bandolerisme documentat a Mallorca en aquest període estava integrat per agermanats residuals —«alçats».⁴⁹

1.3. El govern postagermanat de Mallorca

Miquel de Gurrea es mantingué en el poder fins a la primavera de 1525, quan es traslladà al regne d'Aragó. És destacable la voluntat del sobirà de desautoritzar el privilegi esgrimit pels agermanats per justificar pel març de 1521 la destitució de Gurrea del seu càrrec, mantenint-lo en la lloctinència uns anys més i nomenant després per succeir-lo un altre aragonès, Carles de Pomar,⁵⁰ que governà el regne mallorquí vuit anys més, fins a la seva mort el 1533. Mallorca va ser governada, per voluntat reial, malgrat el parèntesi agermanat, durant més de vint anys per virreis aragonesos. La voluntat reial predominà per damunt una franquesa de mitjan segle XIV. Entre la partida de Gurrea i l'arribada de

⁴⁶ *Recopilación de los Reales Privilegios, Reales Cédulas, Cartas Ordenes y Reales Sentencias y declaraciones a favor de la fidelísima Ciudad de Alcudia y sus moradores y frutos de las tierras de su distrito con testimonio a la letra de los contenidos de dichas escrituras*, Universitat d'Alcúdia, 1743?; Font Obrador, B. 450 aniversario de la concesión del título de Ciudad Fidelísima a la villa de Alcudia y del dictado de Fidelísimos a sus moradores, Alcúdia, 1973; Mayol Llompart, A. «La concessió del títol de Ciutat a Alcúdia (1523-1525) i les seves franquícies al llarg del segle XVI» *MAYURQA* 25, 1999, pàg. 189-194.

⁴⁷ ARM LR 85, f. 217-218 (Valladolid, 18 de juliol de 1523).

⁴⁸ ARM Còd. 12 *Llibre Vert*, f. 97-101: *Alia eiusdem Imperatoria provisio ab ipso Çanglada obtenta ad XIV petitiones S.M. presentatas pro bono consignationis et reparatione dampnorum quae propter germaninam passa fuere* (Toledo, 15 de maig 1524).

⁴⁹ Serra Barceló, J. «El Bandolerismo en Mallorca durante el reinado de Felipe II» a *Felipe II y el Mediterráneo*, II, Madrid, 1999, pàg. 447.

⁵⁰ El va nomenar el 17 de març de 1525 (ACA Cancelleria 3905, f. 8v-14 i 24-25) i arribà a Mallorca el 21 de juny (ARM Còd. 13, f. 187v).

Pomar, exercí interinament com a lloctinent general Huguet de Santjoan.⁵¹ El nou virrei Carles de Pomar prosseguí la tasca repressora contra els agermanats iniciada pel seu antecessor. Durant la seva lloctinència hagué d'afrontar els problemes causats per les bandositats que establiren un clima de violència a l'interior de l'illa i pels atacs de la pirateria de l'Àfrica del nord, especialment la comandada des d'Alger per Barba-rossa, que generaren inseguretat a la costa.

L'emperador es dirigí al procurador reial al juny de 1527 per ordenar-li que fes els pagaments necessaris a qui anàs a la Part Forana per intentar tallar l'escalada del bandolerisme.⁵² El 1527, morí un cavaller, el capità Bernat Albertí, en un enfrontament amb quinze o setze bandejats.⁵³ El 1528, Pomar dictà un edicte sobre la pacificació de les bandositats, ordenant l'establiment de treves generals.⁵⁴ El 1531, practicà diverses detencions a la Part Forana, coetànies a un ajusticiament a Ciutat i s'enfrontà durament amb els jurats, els quals denunciaren, mitjançant un síndic, les seves actuacions qualificades d'antifranqueses davant la Cort.⁵⁵ Amb aquest clima, els jurats sol·licitaren la renovació del Consell de Franqueses a fi d'exigir al lloctinent general el compliment dels privilegis del Regne. Carles I sempre comunicà als seus representants en cadascun dels seus regnes els esdeveniments que considerà més importants per a la monarquia i el seu govern. Així el 1528 comunicà a les autoritats civils i eclesiàstiques de Mallorca la seva resolució de declarar com a hereu de tots els seus dominis hispànics el príncep Felip.⁵⁶ Tant el 1530⁵⁷

⁵¹ ARM EU 30, f. 27-27v: *Juramentum magnifici et spectabilis don Ugonis de Sancto Johanne domicelli locumtenentis Spectabilis domicelli Michaelis de Gurrea Locumtenentis generalis in presenti Maioricarum Regno.*

⁵² ARM RA ECC 1525-1529, f. 100-100v: «Don Carlos por la divina clemencia [...] Al noble, magnífico y amado consejero nuestro don Francesch Burguès nuestro procurador reall en el nuestro Reyno de Mallorques. Salud y dilection. Por quanto en esse Reyno diz que hay muchos bandeitados y personas perversísimas las quales cometen cada día muy graves casos [...] conviene hazer y crear muchas guardas y offiçiales secretos que los vayan a buscar y porque es nuestra voluntad conforme a razon que a estos tales se les paguen las dietas para que puedan entretenir en los dichos cargos. Por ende [...] vos dezimos y mandamos que de cualquier pecunias de nuestra Corte [...] deys y pagueis lealmente a las personas que os nombrará nuestro visorey y capitán general, con consejo del regente nuestra Cancillería en el dicho Reyno, todas las dietas que hauran vacado en salir de sus casas y así a tomar e prender los dichos bandeitados y delados...» (Carta de l'emperador al procurador reial de Mallorca, Valladolid, 13 de juny de 1527).

⁵³ ARM AGC 24, f. 35v: «Notificam lo gran desastre que ses seguit en los dies passats en la persona de mossèn Bernat Albertí lo quall era capita e lloctinent del spectable loctinent general per a perseguir los desmendats e bendajats de aquesta ylla lo qual ab molta diligencia perseguia aquels e finalment se encontra ab quinza o setza desmendats e bendajats e volent pendre aquells li feren resistencia de tal manera que li donaren diverses ferides e nafres de las quals es mort...» (8 de gener de 1527).

⁵⁴ ARM RA ECC 1525-1529, f. 131-135v.

⁵⁵ ARM AH 691, f. 10: «Lo señor Virrey ha donada mort a mossen bernat morey e segons diu lo dit Señor Virrey en la dita executió ha feta no ha servada la forma per lo dret comú e frencheses statuyda...» (Carta dels jurats de Mallorca al síndic a la Cort Antoni Jeroni Gual, 24 de febrer de 1531), i f. 15v-16: «Quant importa anaquesta universitat laviolatió de les franqueses es stada feta per lo Senyor Visrey lo qual tenim per cert que si de aqui no venen provisions oportunes no cessera perlo sdevenidor rompreles...» (Carta dels jurats a Antoni Jeroni Gual, 22 d'abril de 1531). Els síndics de la Part Forana, Pere Martorell i Pere Vallori, també acudiren a l'emperadriu Elisabet, a l'abril de 1531, amb greus denúncies contra l'actuació del virrei Pomar (ACA Cancelleria 3976, f. 19v-33).

⁵⁶ ARM LR 89, f. 1-3v (comunicació de Carles a les autoritats de Mallorca que feia hereu el seu fill primogènit Felip, Burgos, 4 de febrer de 1528).

⁵⁷ AGS Estado leg. 268 (carta de Carlos de Pomar, virrei de Mallorca, a l'emperadriu sobre el perill de Barba-rossa, 10 de gener de 1530).

com el 1531, davant l'agudització del perill nord-africà de Barba-rossa, s'insistí de nou davant l'emperador que es fes una campanya ofensiva contra Alger.⁵⁸ Carles de Pomar morí en l'exercici del seu càrrec al setembre de 1533.⁵⁹ A la seva mort exercí interinament la lloctinència, el lloctinent del procurador reial, Gregori Burguès. Els jurats, després de mort Pomar, elogiaren la gestió de Burguès contra les bandositats.⁶⁰

Fou el successor de Carles de Pomar en el virregnat de Mallorca un jurista valencià, Eiximèn Pérez de Figuerola, que com el seu antecessor també va morir en el càrrec. Va ser nomenat pel rei al gener de 1534,⁶¹ però no arribà a Mallorca fins al més de maig.⁶² Governà l'illa tres anys i mig. La seva actuació se centrà en la repressió de la delinqüència, posar les Illes en estat de defensa davant els atacs continus de Barba-rossa i reforçar les murades de la Ciutat. L'emperador es dirigí a ell per «provehir y remediar señaladamente en lo nostro regne de mallorques [...] a causa dels homicidis y altres enormes delictes que en ells se cometen y son perpetrats per molts mals homens [...] los quals [...] no dubten anar per la terra robant y asaltant per los camins reals invadint y matant ab cans de ajuda y diverses maneres de armes no sols a persones privades [...] ames officials».⁶³ Emeté pregons per donar a conèixer la victòria de Carles V a Tunis,⁶⁴ però va sofrir la presa per sorpresa de Maó per Barba-rossa al setembre del mateix any. Morí el 22 de gener

⁵⁸ ARM AGC 26, f. 15-16v: «Per lo evident e notori dan que continuament de molts anys ensa rep aquest regne axi en la mar com en la terra de les fustes de Barbarossa es reho nos esvetlem en pensar [...] siam gordats de qualsevol infortuni. Nosaltres en lo mes de agost propessat per la incursió de dites fustes e algun dan nos havien fet scriguerem ala Serenissima emperatris y Reyna nostra señora donant havis de dites fustes y dell dan havien fet y que speraven de cade die que dites fustes nos donarien maiors dans y treballs supplicant aquella nos fes merce de manar vinguessen en aquestes mars algun suffisent nombre de galeres de tantes que la Cesarea Magestat te pagades, scriguerem de dita nostra necessitat al capità Andrea Doria a don Alvaro de baçan [...] la Cesarea Magestat del Emperador e Rey nostre Señor es absent y molt apartat de sos Regnes de Spanya e durant la absentia de aquella se te per cert nos fara armada contra la ciutat de Alger per a traure de aquella barbarroça crudelissim inimich de la sancta fe catholica y nostra; les fustes de dit barbarrossa com per experiencia vehem nos pertexen de sobre nosaltres y per lo gran y excessiu guany han fet aquestos dies crehem restaran assevats que no cessaran continuament infestar nos les provisions [...] perque vuy los turchs son tant diligents e stuts en damnificarnos e tenen tants renegats e altres qui son stats sclaus en la terra tant pratichs en ella com nosaltres matexos que per evitar lo dan serie manaster que per totes les parts de la illa stigues la gent armada e aiustada continuament dexant quiscun lurs negocis e exercicis la qual cosa forie la total perdicio de aquest Regne...»

⁵⁹ ARM AH 691, f. 34-34v: «Vuy dia de la nativitat de nostre Señor [...] a cosa d'una hora del dia segons nostre rellocter ha passat de la present vida la bona anima del spectable don Carlos de Pomar quondam loctinent de Vra. Maiestat en aquest regne...» (Carta dels jurats de Mallorca al rei, 8 de setembre de 1533); Còd. 13, f. 187v, i Aguiló, E. K. «Entierro de Carlos de Pomar» BSAL III, 1890, pàg. 239-240.

⁶⁰ ARM AH 691, f. 37-37v: «Per lo descarrech de nostro ofici ha aparegut donar alguna breu informació a la magestat vostra del stament y govern de aquest seu regne lo qual [...] ans de la mort de don Carles de Pomar loctinent de vostra magestat stave ab prou revolució y perill a causa dels delats i bandejats los quals per esser crescuts en gran nombre exien a fflotes per los camins realls robant y depopulant maltrectant y matant los homens sens tenir los caminants seguretat alguna en dits camins reyalls [...] e cascan dia emprenien entrant axi de dia com de nit en les viles e lochs poblats de la present illa invadint y matant los homens en lurs propies cases...»

⁶¹ ACA Cancelleria 3905, f. 241-247 (Saragossa, 16 de gener de 1534).

⁶² ARM Còd. 13, f. 187v i EU 34, f. 33v-34: *Juramentum spectabilis domini Ximen Peris de Figarola locumtenentis generalis* (dissabte, 2 de maig de 1534).

⁶³ ACA Cancelleria 3906, f. 293-295 (carta de l'emperador al virrei de Mallorca, Madrid, 15 de febrer de 1535).

⁶⁴ ARM AH 427, f. 7-8.

de 1538 al palau de l'Almudaina.⁶⁵ El mateix dia en una reunió convocada pel lloctinent del procurador reial, Gregori Burguès, i a la qual assistiren els jurats, el síndic de la Universitat, el batlle, el veguer, els seus assessors, el mostassaf, els cònsols de la mar, els clavaris de la consignació i tots els altres oficials tant reials com de la Universitat, fou elegit com a regent de la governació el cavaller Miquel Sureda Çanglada, fins que el rei procedís a nomenar un nou virrei titular.⁶⁶

L'emperador designà al més d'abril Felip de Cervelló, que no arribà a l'illa fins a començament de juny.⁶⁷ Vingué amb ell, des de Barcelona, el nou regent de la cancelleria, Felip de Ferrera. Cervelló va haver d'organitzar diverses expedicions per la Part Forana per reprimir el bandolerisme i la delinqüència i posar en orde les defenses de l'illa. El bandolerisme experimentà una escalada a partir de 1540. Durant el govern de Cervelló va venir a Mallorca el mateix emperador, al front de l'expedició que intentà frustradament a la tardor de 1541 la conquesta d'Alger. La vinguda a Mallorca de l'emperador va causar un gran impacte a la població d'aleshores i són diverses les relacions sobre el fet, sent la més coneguda el *Llibre de la benaventurada vinguda del Emperador y Rey don Carlos en la sua Ciutat de Mallorques y del recebiment que li fonch fet juntament ab lo que mes sucehi fins al dia que partí de aquella per la conquesta de Alger*.⁶⁸ Però també foren diversos els notaris que en prengueren nota i ens ho deixaren registrat als seus protocols. Un d'aquests fou Rafel Socies, notari de Muro, que anotà en un dels seus llibres de protocols una extensa i acurada descripció de la vinguda de l'emperador a l'illa.⁶⁹ Per una altra part Gabriel Sampol, notari ciutadà, també reflectí la notícia.⁷⁰ Una altra descripció fou la de Perellós de Pacs en un noticiari.⁷¹ Sabem que l'empresa del gran stol imperial fracassà en el seu intent de prendre Alger.

Són nombroses les referències a l'intercanvi epistolar entre l'emperador i el seu fill, el príncep Felip, regent de la monarquia a partir de 1543, sobre els progressos de la fortificació de la capital mallorquina durant l'etapa de govern de Cervelló, sobretot els anys 1543 i 1544.⁷² L'any 1542 es feren també obres a les murades d'Alcúdia. Cervelló posà de relleu la protecció que elements de l'estament eclesiàstic, àdhuc canonges, donaven a fautors dels bandejats i a delinqüents, obstaculitzant l'acció de la justícia.⁷³ Al gener de

⁶⁵ ARM Còd. 13, f. 188 i AH 693, f. 10 «Lo die de vuy y devall scrit apres de migdia es pasat de sta vida don Eximen Perez de Figarola loctinent de vostra majestat. Es mort rebuts tots los sacraments y com a catholich christia gracies a nostre Senyor el qual per sa misericordia tengue en sa gloria» (carta dels jurats de Mallorca a l'emperador, 22 de gener de 1538).

⁶⁶ ARM Còd. 13, f. 188 i EU 34, f. 71-72v.

⁶⁷ ARM Còd. 13, f. 188 i EU 34, f. 95v-96: *Juramentum spectabilis domini filipi de Servelló Locumtenentis Generalis* (7 de juny de 1538).

⁶⁸ Campaner, A. *Cronicón Mayoricense*, Palma, 1881, pàg. 307-340.

⁶⁹ ARM Prot. S 1231, f. 221-223v; Fiol Tornila, P., Rosselló Vaquer, R. i Payeras Capó, D. *Història de Muro*, IV, Mallorca, 1991, pàg. 29-42.

⁷⁰ Aguiló, E. K. «Relació inèdita de la vinguda a Mallorca del Emperador Carles V i de sa expedició a Alger, escrita per Gabriel Sampol, notari». BSAL X, 1904, pàg. 231-233.

⁷¹ Pacs, P. de. *Noticiari d'una casa noble mallorquina (1539-1576)*, Palma, 1999, pàg. 88-90.

⁷² AGS Estado, leg. 60, f. 13-16, leg. 64, f. 141-148 i f. 183-185 i leg. 500, f. 58-63; Fernández Álvarez, M. *Corpus Documental de Carlos V, II, (1539-1548)*, Salamanca, 1975, pàg. 161-162, 198, 233 i 257.

⁷³ AGS Estado, leg. 297: «Bien creo que V.s. se deve acordar cuantas vezes tengo scritto a su magestat que mandasse dar algun remedio que las iglesias no baliessen a los salteadores de caminos, homiscidas [...] y a malos hombres y bellacos especialmente ad aquellos que estando retraydos en las yglesias por maldades y muertes que an cometido salen de ellas y cometen mas grandes delitos y muertes...» (Carta del virrei de Mallorca Felip de Cervelló al comanador major de León, 25 de gener de 1545).

1545 capturà dins la mateixa Seu sis bandolers els quals tancà a l'Almudaina. Quatre d'ells foren executats per homicides. Hi havia entre ells alguns clergues.⁷⁴ Les bregues a la Part Forana eren llavors tema quotidià. El virrei anà per aquest motiu el 1544 a Bunyola i Valldemossa i el 1546 a Alaró, on hi havia hagut alguns morts i molts de ferits. Els edictes de Cervelló varen marcar un punt d'inflexió important en la repressió del bandolerisme.⁷⁵ Si als anteriors edictes es feia difícil destriar l'ordenament antibandoler de la persecució dels agermanats que continuaven alçats, pel que fa als bandolers i a la seva persecució, els edictes de Cervelló s'enfrontaren amb problemes tan significatius com els de l'armament, robatoris de bestiar, homicidis...Tot un canvi important.⁷⁶

Carles V anuncià a tots els seus regnes el 1548 els seus desigs que el seu fill Felip «*haviendo a succeder en tantos estados conviene [...] que los vea, tracte y visite y sia conocido de los subditos y naturales dellos en nuestra presencia*» pel que nomenà regents de la monarquia els arxiducs Maximilià i Maria, que es traslladaren a Castella.⁷⁷ El mandat de Cervelló fou truncat per la seva mort el 25 de setembre de 1547. Després d'una nova interinitat exercida per Miquel Sureda Çanglada,⁷⁸ que també hagué d'actuar contra l'escalada del bandolerisme, el succeí el cavaller valencià Gaspar de Marrades, que malgrat ser nomenat al juliol de 1548⁷⁹ no arribà a Mallorca fins a l'abril de 1549.⁸⁰ Ell governà Mallorca fins a l'abdicació de Carles V al gener de 1556, que donà a conèixer mitjançant el corresponent pregó⁸¹ i no fou substituït en el càrrec fins el 1558 per Felip II, que nomenà el 1557 nou virrei el fins llavors governador de Menorca, Guillem de Rocafull.⁸²

1.4. L'administració de la Universitat. El règim insaculatori

La insaculació, instituïda precoçment a Mallorca per Alfons el Magnànim el 1447, va funcionar fins el 1715 com a sistema institucional per proveir els diversos càrrecs de la Universitat del regne de Mallorca i de tots els seus municipis. El sistema de «sach e de sort» consistia a classificar en diferents sacs els noms dels elegibles per als oficis, segons les capacitats que se'ls suposaven per exercir cada càrrec. A l'època de Carles I, cinc vegades a l'any es procedia a l'extracció de noms dels pertinents sacs, per la mà d'un infant menor de set anys, perquè els extrets poguessin ocupar els oficis. El 13 de desembre —festivitat de santa Llúcia— s'extreien els jurats i els consellers. El 8 de gener —«l'endemà de sant julià»— una sèrie d'oficis de la Universitat com l'advocat, el síndic, l'escrivà —aquest cada tres anys—, quatre oïdors de comptes —tres de la Ciutat i un de la Part Forana—, l'escrivà dels comptes, dos clavaris —el *bossier* i l'*execudor*— i l'executor, que

⁷⁴ Campaner, A. *Cronicón Mayoricense*, Palma, 1881, pàg. 261.

⁷⁵ ARM AH 428, f. 2-4.

⁷⁶ Serra Barceló, J. «El Bandolerismo en Mallorca durante el reinado de Felipe II» a *Felipe II y el Mediterráneo*, II, Madrid, 1999, pàg. 449.

⁷⁷ ARM Còd. 31, f. 2v-3v (carta de l'emperador als jurats del regne de Mallorca, 30 de juny de 1548).

⁷⁸ ARM AH 427, f. 104-105 i EU 37, f. 282v-283v.

⁷⁹ ARM LR 88, f. 1-6 (*privilegium spectabilis Loctinentis generalis* de Gaspar de Marrades 6 juliol 1548) i EU 38, f. 46v.

⁸⁰ ARM EU 38, f. 49v-50: Jurament del càrrec de lloctinent general del regne de Mallorca per part de don Gaspar de Marrades el 24 d'abril de 1549.

⁸¹ ARM AH 427, f. 214v-216v (9 de febrer de 1556).

⁸² ARM EU 41, f. 20v-25: *Privilegium supradicti spectabilis domini Guilermini de Rochafull* (Brussel·les, 26 de juliol de 1557). Jurà el càrrec el dimarts, 22 de març de 1558.

s'extreia alternativament entre els cavallers i els ciutadans. També aquest dia se sortejaven oficials reials, com els quatre elets de batlle, veguer i veguer de Fora, i dos candidats per a assessor de cascun d'aquells càrrecs, perquè el rei, i en el seu defecte, el virrei nomenàs entre ells qui li semblàs més idoni per exercir l'ofici el dissabte de Quinquagèsima «avans de dinar». El mateix dissabte de Quinquagèsima «després de dinar» eren sortejats quatre noms, perquè el lloctinent elegís entre ells el mostassaf. El 23 de juny, vespra de sant Joan, eren insaculats els membres del Consolat de Mar i el sequier, i finalment el 24 de novembre, vespra de santa Catalina, s'insaculava el mestre de guaita.

Com veiem, tots els oficis de la Universitat del regne de Mallorca eren proveïts mitjançant l'extracció a sort de noms d'uns sacs, on aquells havien estat prèviament introduïts. Per introduir-los-hi era necessari que s'arribàs teòricament a un consens entre el lloctinent general, com a màxim representant del rei, i els jurats, com a màxims representants del Regne, que no sempre es va produir durant l'etapa de Ferran el Catòlic.⁸³ Amb freqüència el monarca va intervenir autoritàriament per ordenar als jurats que entregassin les claus de la caixa de la insaculació al virrei perquè aquell pogués insacular tot sol, introduint els noms que bé li paregués, el que implicava per la seva part actuar anticonstitucionalment i vulnerar els privilegis del Regne. L'emperador va continuar en la mateixa línia de conducta i així a l'octubre de 1520, des d'Aquisgrà, ja escrigué al seu virrei a Mallorca, Miquel de Gurrea, que «*hавemos entendido ha muchos años que en eneste dicho nuestro Reyno de Mallorcas no se ha fecho nueva habilitacion e insaculacion de jurados, clavaros e otros oficiales del dicho Reyno y Ciudad como se acostumbra fazer y parece claramente que en las bolsas del regimiento e insaculaciones deste dicho Reyno hay algunas personas que [...] son fechas inhabiles e insuficientes para los officios en los quales estan insaculados y [...] otras personas son fechas habiles y suficientes y deven ser asumidas a otros officios de mas qualidad*», pel que li va ordenar que d'acord amb les franqueses i amb la intervenció dels jurats i dels oficials i persones aptes «*abrays las bolsas del regimiento deste dicho reyno [...] y fagays nueva insaculacion e habilitacion en los saguos e bolsas evacuadas habilitando insaculando e poniendo en las dichas bolsas las personas suficientes e ydoneas al dicho regimiento y que vos parecerá se devan insacular y habilitar [...] y quitando otras y assumiendo aquellas en las bolsas y officios*».⁸⁴ I amb idèntics arguments reiterà el mateix des de Worms el 30 de gener de 1521, a les vespres de l'esclafit de l'alçament agermanat. Ordes similars s'havien donat a Joanot Martorell, governador de Menorca a l'abril de 1519.⁸⁵

Després de la Germania, el 1523, el virrei Gurrea procedí a una habilitació molt controlada en la qual segurament s'afanyà a depurar els desafectes i premiar els fidels a la seva causa. Els seus successors degueren seguir en la mateixa línia, després del que havia succeït. Per tant, segurament les dècades dels vint i dels trenta foren un període de dur

⁸³ Juan Vidal, J. «Mallorca durante el virreinato de Escrivá de Romaní (1486-1491)». *Actes del Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica*, Palma, 1992, I, pàg. 57-70, i «Injerencias del poder real en el poder territorial y municipal en Mallorca durante la época de Fernando el Católico». *Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Tomo I, *El Poder Real en la Corona de Aragón*, vol. 2º, Gobierno de Aragón, Zaragoza, 1996, pàg. 239-254, i «El Municipio de Mallorca en la época de los Austrias y de los Borbones. De la insaculación a la Nueva Planta». *La Ciutat de Mallorca. 750 anys de govern municipal*, Palma, 2000, pàg. 57-58.

⁸⁴ ACA. Cancelleria 3904, f. 8-9v i 10v-11.

⁸⁵ ACA Cancelleria 3903, f. 86v-87v (carta del rei al governador de Menorca, Barcelona, 16 d'abril de 1519).

control virreinal de les habilitacions i només pogueren ser introduïts als sacs per ser extrets a sort els noms d'aquells que tenien assegurada l'obediència a les directrius del monarca i dels seus representants al Regne. Aquest fet fou denunciat, malgrat que tardanament, al desembre de 1535. Sabem que el rei havia sol·licitat informació sobre el règim insaculatori al virrei el 1527.⁸⁶ A punt de concloure el seu mandat, l'11 de desembre de 1535, els jurats que estaven per sortir denunciaren davant l'emperadriu Elisabet el deplorable estat en què es trobaven els sacs de la insaculació, per haver-hi afegit noms el lloctinent Pérez de Figuerola sense la seva intervenció⁸⁷ —vulnerant així el contingut en el privilegi de «sort i sach», el que fou corroborat pels seus successors a començament de 1536, pel que sol·licitaven que l'emperadriu anul·làs allò fet pel virrei, que s'extraguessin tots els noms dels sacs, que aquells fossin buidats i que es procedís a una nova habilitació general d'acord amb el preceptuat al privilegi del *regiment*.⁸⁸ L'emperadriu es va fer ressò dels escrits enviats i dictà ordres al respecte al lloctinent, a qui li encomanà assessorar-se en la matèria amb altres autoritats, com el procurador reial, el batlle, el veguer, els jurats i els consellers.⁸⁹ Però la situació no es calmà i queixes en aquest sentit prosseguiren, com les llançades el 1538, una volta finat l'autor de l'habilitació, Pérez de Figuerola.⁹⁰ El príncep Felip, com a regent de la monarquia, prestà atenció al tema i davant el fet que els moros

⁸⁶ ARM Còd. 31, f. 2 (carta de Carles V al virrei Pomar de Mallorca, Valladolid, 4 de juliol de 1527).

⁸⁷ ARM. AH 692, f. 24v: «Per satisfacer ala obligació de nostre carrech regonexent alguns sachs dels officis universals deaquest seu regne havem trobats esser abilitats en officis mes nombre de personas [...] y perço are que com en lo darrer die del exercici de nostre offici per hon no sens pora imputar algu particular interes volent provehir pelo sdevenidor enlo bon regiment y pacific stament nostre supplicam a vostra Maiestat que vulla sometra al spectable loctinent general que segons lorde y forma acustumats haia de regonexer y exhaminar los sachs dels qui seran abilitats enlos officis y sili appar abla intervenció dels jurats puxa evacuar y de nou abilitar segons que li apparra millor convenir al dit bon regiment...» (Carta dels jurats a l'emperadriu Elisabet, 11 de desembre de 1535).

⁸⁸ ARM. AH 692, f. 31-32: «La avisam com los sachs del regiment desta terra estan detal manera que perlo servey de Vra. Magd. y bon regimens desta terra tenen necessitat de redres i perço ja per nostres antecessors e apres per nosaltres ans que rebessem la de vostre Maiestat son scrit y supplicat lamparador nostre señor que cometes a son loctinent degues ab nostre interventió regonexer tots los sachs de tots los officis axi reals com universals y si ben vist li fos los evacuas y de nou abilitas com li apparria convenient [...] y perque la cosa importa perlo bon govern desta terra supplicam a vostre maiestat sis vulla fer merse de cometre al dit loctinent que si perla Maiestat del Emperador nostre señor altre noli sera manat [...] regonesca dits sachs y encare de nou abilita com li apparra servada la deguda forma entots los officis...» (Carta dels jurats a l'emperadriu Elisabet, 17 de juny de 1536).

⁸⁹ ACA Cancelleria 3976, f. 170v-171: «*Quel regimiento einsaculacion de los officios reales y universales dela dicha ciudad assi por ser muertos y absentes muchos delos insaculados como por otros muchos respectos tiene necesidad de reparacion y redreço [...] vos dezimos cometemos y mandamos que con intervencion y asistencia delas personas que suelen entrevenir enla forma acostumbrada tomeys a vuestras manos todas las matriculas y bolsas delos officios assi reales como universales dela dicha ciudad y aquellas [...] las repareys y redreceys removiendo y desinsaculando las personas que conoceredes no ser habiles ni pertinentes e otras de nuevo insaculando e imburssando y assumiendo si os parecere de unas bolsas en otras segun la calidad y habilidat y bondad delas personas haziendo y proveyendo [...] otras cosas que viederdes ser necessarias revocando qualesquiere statutos y ordinaciones sobresto fechas si os paresciere y anyadiendo alos echos y otros de nuebo ordenando y estatuyendo como mejor vieredes convenir al servicio del emperador y rey mi señor y buen regimiento y governacion dela republica dela dicha ciudad...*» (Carta de l'emperadriu Elisabet al lloctinent E. Pérez de Figuerola, Valladolid, 3 d'agost de 1536). A més ordenà que Salvador Dusai fos insaculat als sacs de tots els oficis (f. 171v-172).

⁹⁰ ARM AH 693, f. 14v (carta dels jurats a l'emperadriu, 30 d'agost de 1538).

haguessin interceptat el correu amb la llista d'insaculables que se li trametia, manà que li fos enviada de nou.⁹¹

A l'abril de 1551 els jurats es negaren a pagar l'import d'una provisió reial «circa la evacuatio e nova habilitació per los officis que en esta Ciutat acostumen esser provehits segons la forma del nostre regiment vulgarment dit de sort y de sach».⁹² Les contravencions en la matèria prosseguiren durant l'etapa de la regència de la princesa Joana, el que motivà dures queixes dels jurats per considerar que eren violades les franqueses i les lleis fonamentals del Regne.⁹³ La princesa seguí intentant mantenir el control de les insaculacions i dels insaculables, mitjançant l'enviament d'ordres precises al lloctinent, llavors Gaspar de Marrades, perquè li remetés una memòria explicativa quins noms havia introduït a les bosses d'elegibles i quins no hi havia inclòs, en especial dels membres dels estaments de cavallers i de ciutadans.⁹⁴ Aquesta línia fou seguida posteriorment per Felip II i els seus homes de confiança. L'estudi de Bartomeu Caimari i Aina Coll sobre els jurats i els consellers de l'època de Carles I ens demostra que, malgrat l'obligatorietat de canviar anualment els principals oficis de la Universitat, determinades famílies aconseguiren repetir amb diferents membres exercint els mateixos o diferents oficis.

2. L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA MALLORQUINA DURANT EL REGNAT DE CARLES I

Mallorca, com altres indrets mediterranis, patí una forta recessió demogràfica d'ençà del primer terç del segle XIV, amb la coneguda crisi general de la Baixa Edat Mitjana, que arribà a la seva màxima fondària a mitjans del segle XV. A partir de llavors començà un moviment de recuperació de la població, que malgrat que no arribàs a agafar els efectius de l'època de màxima plenitud demogràfica, implicà que l'illa a començament del segle XVI es trobàs en una fase d'augment respecte a feia cinquanta anys. L'empenta correspongué fonamentalment al món rural, a la Part Forana, mentre que la Ciutat no deixà de perdre població des del darrer terç del segle XV. Les dues primeres dècades del cinc-

⁹¹ ARM LR 87, f. 115v (Montsó, 9 d'octubre de 1537).

⁹² ARM AH 695, f. 34v-35 (carta dels jurats al secretari reial Diego de Vargas, 24 d'abril de 1551).

⁹³ ARM AH 697, f. 4-4v: «La extractió dels officis reals y universals ques feu a VIII de janer proppessat segons se deu y ha acostumat de fer fonc extret del sach dels scrivans dela universitat Antoni Tries notari absent dela present illa per hon no podia esser admes al regiment de dit offici segons las leys, franchises, privilegis e vons usos del present regne...]

⁹⁴ ACA Cancelleria 4018, f. 16v-17v: «*Haviendo entendido por relacion de personas zelosas del servicio de Su Magestad [...] que hay gran necesidad de hazer habilitacion y insiculacion y meter en las bolsas delos jurados y consejeros y otros oficiales personas dignas del gobierno y regimiento dela republica y que tienen necesidad de redreço y reparo y queriendolo proveer como cosa que tanto importa a la utilidad conservacion y policia dessa Ciudad y Reyno [...] os dezimos remetemos encargamos y mandamos que con intervencion y asistencia delas personas y oficiales que en ello suelen y deven entrevenir [...] tomeys [...] todas las matriculas y bolsas de los officios y regimiento dela dicha ciudad y aquellas todas vistas y reconocidas [...] hagays nueva inserculacio y habilitacio [...] desinsaculando las personas inhables infames e indignas e impertinentemente insaculadas y poniendo otras en su lugar y assumiendo las personas que deven ser assumidas y assi bien insaculando otras [...] y embiarnos heys una memoria de todas las personas que deven ser assumidas [...] y embiarnos heys una memoria de todas las personas que insaculareys y habilitareys de cada braço o ansi de cavalleros como de los demas [...] y las otras que dexareis de insacular scrivimos heys las causas porque no pueden concurrir muy particularmente assi de cavalleros como de ciudadanos que lo queremos saber...*» (Carta de la princesa governadora al lloctinent Marrades, Valladolid, 18 de novembre de 1556).

cents foren de continuïtat de la restauració de les forces humanes, que s'havia iniciat a mitjans del quatre-cents. La Germania va interrompre el moviment de tendència ascendent de la població des de feia setanta anys a la dècada dels vint. La crisi s'aguditzà en els anys posteriors a la Germania i no culminà fins a principi de la dècada dels trenta. D'allà arrancà una nova fase rehabilitadora, que durà fins els anys cinquanta, quan es tornaren a agafar els nivells de començament de segle.

Coneixem la trajectòria descrita per la població mallorquina gràcies a dues fonts que concorden a trets generals: una font de caràcter fiscal que ens dóna a conèixer l'evolució del nombre de «focs» o «morabetins», i l'evolució de les necessitats de consum blader de l'illa. El «morabatí» era un impost que es recollia periòdicament cada set anys, sobre els caps de família que, pel fet de disposar de béns superiors a deu lliures, tenien l'obligació de contribuir a aquest impost. Era una font de caràcter fiscal. La seva recaptació ens dóna a conèixer el nombre de llars o focs que tributaven aquell impost i si a aquests se'ls aplicàs un coeficient que pogués ser adequat, tindríem la xifra de població existent en cada any de recaptació a Mallorca. D'acord amb l'evolució dels focs, la població mallorquina experimentà un creixement global durant els cinquanta anys que van de 1503 a 1552 d'un 6,4%. Però la seva trajectòria no fou lineal, sinó en ziga-zaga d'acord amb les dades següents:⁹⁵

Anys	Mallorca	Base 100	Ciutat	Base 100	Viles	Base 100
1503	9207	100	2784	100	6423	100
1510	9171	99,61	2465	88,54	6706	104,41
1517	11740	127,51	2684	96,41	9056	140,99
1524	7903	85,84	2089	75,04	5814	90,52
1531	6912	75,07	1730	62,14	6523	80,68
1538	8557	92,94	2034	73,06	6819	101,56
1545	8974	94,47	2155	77,41	7223	106,17
1552	9797	106,41	2574	92,46	7741	112,46

Com podem veure, després d'un increment demogràfic en les dues primeres dècades del segle —molt sensiblement fort en la segona—,⁹⁶ que superà el 27%, la població mallorquina va retrocedir clarament a partir de la dècada dels vint, com a conseqüència dels morts durant la Germania, la repressió dels agermanats, les emigracions consegüents fora de l'illa, la pesta de 1522-23 i les crisis de subsistències posteriors, arribant a les seves cotes més baixes el 1531, en què havia davallat un 25% respecte a les xifres de 1500. La Germania representà una forta davallada de població, que costà recuperar. A partir de llavors, començà una recuperació, més activa a la dècada dels trenta que a la dels quaranta, que va permetre que es transpassassin els nivells de començaments de segle a la dècada dels cinquanta. Però hem de tenir en compte que no tot Mallorca es comportà de manera uniforme: el dèbil creixement que tingué lloc durant la primera meitat del segle XVI a Mallorca fou degut sobretot al comportament de la població de la Part

⁹⁵ Juan Vidal, J. «La evolución demográfica en Mallorca bajo los Austrias» a Nadal Oller, J. (coord.) *La evolución demográfica bajo los Austrias*, Alacant, 1991, pàg. 241.

⁹⁶ Corroborat per fonts qualitatives com la que a l'octubre de 1518 deia que «[...] la present ylla no stava tant poblada de gent com sta vuy que com cadehu sabeu gran temps ha que per gratia de Deu nostre Señor no se ha vista tanta gent en la ylla...» (ARM AGC 23, f. 89-90).

Forana. La població urbana, que habitava a la capital de l'illa durant els primers cinquanta anys del segle XVI davallà en un 7,5%, mentre que la de les viles augmentà globalment en un 12,5%.

L'evolució de la població rural i de la població urbana fou diferenciada. L'increment demogràfic que tingué lloc en les dues primeres dècades de la centúria fou ja degut exclusivament als municipis forans, no a la Ciutat, que perdé població durant aquest temps. Les viles varen experimentar globalment un creixement superior al 40%, mentre que la Ciutat va veure davallar els seus efectius en un 3,5%. A l'estiu de l'any 1510, la capital mallorquina patí una pesta, que sens dubte minvà la seva població, davallant el seu percentatge respecte al total de l'illa.⁹⁷ Però el retrocés que tingué lloc entre 1517 i 1531 en tot Mallorca fou menys intens a la Part Forana, d'un 28%, que a la Ciutat, on superà el 36%. El fogatge de 1524 va ser molt baix i el de 1531 fou el més baix de tota la història de la població mallorquina des del segle XIV. Sabem d'alguna vila, com Santanyí, que la inseguretat provocada pel fet de tenir al seu terme «bons ports y cales per hont facilmente los turchs son convidats desembarcar» generà temor entre la població i al Consell es manifestà la problemàtica derivada de «los balles e jurats nos han denunciado que volen dexar dita vila y que mes de quaranta casades se son anades de aquella» i que si no la socorrien «serie donar occasio a altres viles propinques a le mar de desferse y despoblarse».⁹⁸ La pujada posterior entre 1531 i 1552 no fou molt dissemblant entre la Ciutat i la Part Forana, però les viles ja partiren d'un nivell demogràfic més alt, amb el qual a la dècada dels cinquanta superaren clarament el nivell que tenien el 1500, el que no va ser capaç de fer la població de la Ciutat. La recuperació demogràfica es va operar, per tant, al món rural i no a l'urbà i es connectà més amb el creixement de les esbancades i de la producció cerealícola que amb les variacions de cap altre sector econòmic.

Per tant, l'augment demogràfic existent a Mallorca durant la primera meitat del segle XVI fou equivalent a un procés de ruralització de la població. Les comarques que més incrementaren la seva població foren el Pla i el Raiguer —en un 22,7 i un 17,2% respectivament—, les àrees cerealícoles per excel·lència, mentre que el Migjorn i Llevant i la Muntanya cresqueren més moderadament —amb un 7,4 i un 5,1% respectivament cadascuna. Els municipis que, segons les dades del morabatí, experimentaren majors taxes de creixement a la primera meitat de la centúria foren alguns dels que tenien poca població i menor densitat demogràfica a principis de segle. Dins el Raiguer i el Pla incrementaren fortament la seva població Santa Maria, Montuïri i Algaida, seguits a certa distància de Campos i Petra. Altres termes amb més població a començament de la centúria varen veure davallar els seus efectius demogràfics com els casos de Binissalem, Pollença, Sencelles, Sóller, Llucmajor i Felanitx. Cresqueren amb major força els municipis menys poblats i potser amb terres no esbancades, susceptibles de ser colonitzades, que aquells que ja comptaven amb més nombrosos efectius.

Les necessitats de consum blader de l'illa no varen transcriure una trajectòria excessivament diferent a la del morabatí. Després d'augmentar de 200.000 quarteres l'any 1497⁹⁹

⁹⁷ ARM AGC 21, f. 20-20v: «Dequiant no ignoren per la peste que es stada lo stiu propassat en la present Ciutat quantes despeses son stades fetes aixi per les almoynes quotidianes fetes ab diners y ab pa a molts innumerables personas [...] com encare per los molts malalts e personas suspectes ques tenien...» (22 de novembre de 1510).

⁹⁸ ARM AGC 25, f. 15.

⁹⁹ ARM AGC 16, f. 33.

a 250.000 o més, vint anys després, el 1518¹⁰⁰ —amb un increment d'un 25% no dissemblant al 27% obtingut dels morabatins—, davallaren estrepitosament a 160.000 l'any 1525 —un 36%—, i les d'ordi i civada, que pujaven a 150.000 el 1516,¹⁰¹ baixaren més acusadament encara, fins a 80.000 quarteres¹⁰² —un 47%. Els efectes traumàtics de la Germania es feren notar. Aquestes xifres de consum blader no començaren a remuntar-se fins el 1526, quan es consideraren ser necessàries 180.000 quarteres de blat,¹⁰³ dada que es mantingué estàtica fins a deu anys després. El 1533 els jurats escrigueren al rei per exposar-li els problemes que els impedièn fer prestacions econòmiques a la monarquia i entre d'altres li ressaltaren la despoblació de l'illa, demanant-li una reducció d'imposts, ja que se cercaven pobladors d'altres llocs per haver-se reduït, segons ells, la població mallorquina a la meitat.¹⁰⁴

A partir de 1535 s'inicià una recuperació, lleugera inicialment, estimant-se que feien falta 182.000 quarteres de blat,¹⁰⁵ que s'intensificà més tard, a partir de 1540, en què s'apreciaren fer-ne falta 191.000 quarteres,¹⁰⁶ i el 1542 ja en trobam les 200.000 quarteres de començament de segle,¹⁰⁷ que se sobrepassaren a partir de 1545,¹⁰⁸ fent-ne falta 215.000 quarteres el 1546¹⁰⁹ i 225.000 el 1547.¹¹⁰ L'increment demogràfic s'accentuà sobretot a la dècada dels cinquanta, testimoniats segons les fonts quantitatives disponibles i corroborat a més per altres fonts de caràcter qualitatiu. El 1542 els jurats escrigueren al síndic del regne de Mallorca a la Cort perquè exposàs al rei que no farien falta per a la defensa de l'illa cinc-cents homes que aquell pretenia enviar a Mallorca, perquè «la present illa sta molt fornida y prospera de gent».¹¹¹ A l'octubre de 1550 es posà de manifest a les actes del Gran i General Consell que «essent aquest regne preservat de malalties la illa es crescuda e feta maior població de hont han peu per que son necessaries doscentes trenta milia quarteres».¹¹² Tant el 1553 com el 1555, es reiterà el mateix en el General Consell, que

¹⁰⁰ ARM AGC 23, f. 89-90: «Segons la comuna opinió e estimatió ques fa cascun any fou menester per la provisió tant de mengar com de sembrar CCL milia quarteras de forment y CL milia de ordis y sivades [...] empero nosaltres crehem encert que ni ha menester molt maior suma ha causa que lo scrutini no crehem los faien dar vertader porque los compradores de les promeyes e arrendaments de aquelles y dels delmes y los qui tenen forments agabellats pera vendra han tingut estudi de fer nos dar en lo dit manifest maior suma que no se ha cullit porque no fessem provisió de fer ne venir de fora la ylla y ells pugen vendre a bons preus lurs forments...» (13 d'octubre de 1518).

¹⁰¹ ARM AGC 23, f. 12-12v.

¹⁰² ARM AGC 24, f. 6v (13 de setembre de 1525).

¹⁰³ ARM AGC 24, f. 16: «Se heuria sembrat aquest any molt mes que no se era sembrat aquesos anys propassats per hon poria esser necessaria maior quantitat e nombre de forment que no consideraven lavors los magnífichs jurats e consell...» (9 de gener de 1526) i ARM AGC 24, f. 20v: «Los veie alull molts locgs sembrats...» (19 d'abril de 1526).

¹⁰⁴ ARM AH 691, f. 26-27.

¹⁰⁵ ARM AGC 27, f. 66v.

¹⁰⁶ ARM AGC 29, f. 25v-26.

¹⁰⁷ ARM AGC 29, f. 80.

¹⁰⁸ ARM AGC 30, f. 80v-81.

¹⁰⁹ ARM AGC 31, f. 7v.

¹¹⁰ ARM AGC 31, f. 28v-29: «Segons la comune opinio son manester per la provisió de la present ylla docentes vint y sinch milia quarteres...»

¹¹¹ ARM AH 694, f. 53v (carta dels jurats al síndic a la Cort, Salvador Dusai, 30 d'octubre de 1542).

¹¹² ARM AGC 32, f. 34.

«gracias a Deu lo regne se anave poblant aumentat cade die de mes pobledors» i que «considerada la bona sanitat y lo augment dels poblats ygnatio de aquells la qual quiscun die per gracia de nostre Señor Deu veyem crexer».¹¹³ El 1555, un any de subproducció bladera, s'estimà que en farien falta ja 250.000 quarteres —la mateixa suma que el 1518— i al gener de 1556, es posà de manifest que «en la present illa sie manester quiscun any per menjar y sembrar ensus de doscentes sexanta milia quarteres forment maiorment considerant lo augment de la població».¹¹⁴

Les fluctuacions anuals dels baptismes disponibles per a la parròquia de Felanitx testimonien l'evolució descrita. A una etapa de naixements abundants —entre 1515 i 1517— en segueix una altra de recessió, a la dècada dels vint. Les dècades dels trenta i dels quaranta foren de recuperació, mentre que a la dels cinquanta s'haurien agafat els nivells de la segona dècada de la centúria. Podem veure l'exposat mitjantçant les dades que ens ha proporcionat Onofre Vaquer:¹¹⁵

Període	Anys	Mitjana baptismes
1515-17	3	82,6
1524-28	3	38
1533-39	5	52,2
1540-49	8	79,2
1550-59	5	80,4

És possible, a més, que el creixement de la població fos ajudat en part per la recepció d'una corrent immigratòria externa. Sabem que Mallorca rebé immigrants a la segona meitat del segle XV¹¹⁶ i a començaments del segle XVI, en aquesta darrera època integrada fonamentalment per artesans de procedència tan diversa com València, Castella, França i Gènova.¹¹⁷ La immigració degué ser afavorida sens dubte per avantatges fiscals atorgats per les institucions, com la concessió de franquesa d'imposts per espai de deu o vint anys a tots els que traslladassin el seu domicili a l'illa, concedida per la Universitat mallorquina. Emperò el Gran i General Consell, a proposta dels jurats, a mitjan segle, concretament al gener de 1551, acordà restringir el moviment immigratori, anul·lant les franqueses concedides per repoblar el regne, mantenint-les només a qui ja havien estat concedides i havien fins en aquella data vingut amb muller i fills a Mallorca.¹¹⁸ Per aquella

¹¹³ ARM Rúbrica de les Actes del Gran i General Consell (falten les dels anys 1552, 1553 i 1554) i AGC 33, f. 44v-45.

¹¹⁴ ARM AGC 33, f. 78v-79 i f. 125: «Se veu que son manester en la present illa quiscun any per menjar y sembrar doscentes sexanta mil quarteres forment y mes coniderada la bona sanitat y augment del poble per gracia de nostre Señor Deu...»

¹¹⁵ Vaquer Bennàssar, O. *Una Sociedad del Antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, 1, Mallorca, 1987, pàg. 94.

¹¹⁶ Vaquer Bennàssar, O. «Immigrants a Mallorca a la segona meitat del segle XV». BSAL 51, 1995, pàg. 125-140. Ha documentat a través de protocols notariais 577 immigrants, que no eren mercaders.

¹¹⁷ Vaquer Bennàssar, O. *Una Sociedad del Antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, 1, Mallorca, 1987, pàg. 163-164.

¹¹⁸ ARM AGC 32, f. 50-50v: «Com los magnífichs jurats predecessors nostres han lexat memorial que totes les franqueses acustumen de donar les persones aquí era rames anells qui transportarien lur domicili en lo present regne ço es muller infants y familia sia dequivalent derogada e levada la potestat de mes de donar franqueses com lo intent per lo qual principalment se atorgarie nos sia servat e sen hage molt abusat si apparra a vostres savieses levar dita potestat consellen lo quels apparra...»

data ja es considerà Mallorca suficientment poblada com per atreure políticament més immigrants.

3. L'EVOLUCIÓ ECONÒMICA

3.1. La conjuntura agrària

Va ser a la Mallorca de la primera meitat del segle XVI quan es consolidà l'hegemonia cerealícola preexistent en el conjunt dels conreus. El pa era la base fonamental de l'alimentació i el blat el cultiu predominant als camps de l'illa, dins una economia fortament orientada cap a la subsistència. El sistema agrícola predominant va ser l'extensiu, a base d'esbancar noves terres per recollir cereals per intentar assegurar la subsistència de la població, el que no es va aconseguir durant una bona part d'anys, i això generà tensions de tot tipus. Dins el conjunt recollit pel reial patrimoni en concepte d'arrendament dels delmes reials en cada municipi, predominà el corresponent als grans, el percentatge dels quals va augmentar de manera notòria dins la massa total obtinguda, a causa de l'increment superior de la valoració de la producció cerealícola per damunt els altres sectors agropecuaris. Es va incrementar també sensiblement la producció hortícola, però aquesta a penes superà el 3,5% del total delmat en els seus millors moments. Si la primera meitat del segle XVI a Mallorca fou d'increment demogràfic, també aquest període fou d'augment de la producció agrícola, dels preus i de les rendes agràries. El delme, quasi sempre arrendat en pública subhasta al millor postor, el que ens manifesta és l'evolució del producte agrícola net. El producte del delme arrendat es descomponia en una part de renda entregada al delmer i un profit que beneficiava l'arrendatari. Augmentaren molt els procedents dels cereals i de l'hortalissa, menys els de l'oli i del vi i molt modestament els de la ramaderia. Si observam l'evolució diferenciada dels delmes, per sectors, durant cinc dècades, entre 1511 i 1560, que comprenen el període estudiat, podem veure el següent:

Anys	Gra	Ramat	Oli	Vi	Hortalissa	Total
1511-20	100	100	100	100	100	100
1521-30	101,85	69,13	84,19	102,31	119,92	95,4
1531-40	115,51	70,25	101,72	102,94	149,89	107,13
1541-50	156,04	89,7	138,23	124,95	207,44	143,13
1551-60	255,71	118,15	188,5	170,37	260,68	221,16

Els ingressos obtinguts per l'arrendament dels delmes agrícoles i ramaders augmentaren al mig segle estudiat en més d'un 220%, a causa del fort impuls ascendent experimentat fonamentalment pels cereals i l'hortalissa.¹¹⁹ El que succeeix és que la contribució del delme de l'hortalissa al conjunt del sector era molt modesta, com veurem. L'oli i el vi experimentaren impulsos inferiors a la mitjana, bastant per davall, per tant, dels cereals, que reflectien el predomini essencial de la civilització del pa a l'agricultura de la Mallorca de l'època. La ramaderia caigué fortament entorn a un 30% a les dècades centrals

»Sobre la qual proposició fonch conclus definit y determinat per mes de les dues terceres parts del dit gran y general consell que les franqueses fins vuy donades sien servades e que de qui avant no se do franquesa a ningú cessant e anullant la potestat de poder dar dites franqueses.»

¹¹⁹ Juan Vidal, J. «Evolución de la renta de la tierra en Mallorca durante el siglo XVI: el diezmo de la Procuración Real (1484-1583)». *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, pàg. 168.

del període estudiat, entre 1511-20 i 1531-40, en relació amb els nivells existents abans de la Germania, a la segona dècada de la centúria. És possible que les matances de bestiar a la dècada dels vint influïssin en el seu descens. Després començà a recuperar-se a partir dels anys quaranta i arribà fins i tot a créixer modestament als cinquanta, quan clarament va fer ja falta carn a l'illa. Els creixements de les rendes agràries procediren clarament dels cultius i no del ramat, que perdé pes específic durant aquest període. Augmentà considerablement el pes percentual dels cereals sobre els restants components del delme, que durant els cinquanta anys considerats no tan sols no augmentaren, sinó que varen retrocedir, segons podem veure al quadre adjunt:¹²⁰

Anys	Gra	Ramat	Oli	Vi	Hortalissa	Total
1501-10	62,14	15,98	10,46	8,44	2,97	100
1511-20	63,23	14,58	12,24	7,49	2,47	100
1521-30	67,5	10,57	10,8	8,03	3,1	100
1531-40	68,17	9,56	11,62	7,2	3,45	100
1541-50	68,93	9,14	11,82	6,54	3,58	100
1551-60	73,1	7,79	10,43	5,77	2,91	100

Els grans passaren de representar de menys de dos terços del delme —un 63%— a suposar-ne quasi les tres quartes parts —un 73%. Durant tot el període considerat evolucionaren a l'alça, especialment a la dècada dels trenta i a la dels cinquanta, a causa del procés inflacionista que els va afectar. Els seus preus cresqueren també amb força i la seva alta cotització dins la mateixa illa impulsà l'extensió del seu cultiu. L'hortalissa també evolucionà a l'alça entre 1511-20 i 1541-50, fins a la dècada de 1551-60, en què patí una davallada que la situà per davall del percentatge que representava a la dècada de 1521-30. Però el seu creixement ens demostra que entre 1520 i 1550 hi hagué una expansió important del regui i de l'horticultura a la Mallorca de la primera meitat del cinc-cents. El descens més notori fou el patit per la ramaderia, que en mig segle baixà més d'un 50%, truncant d'aquesta manera el seu creixement de finals del segle XV. El vi baixà menys acusadament, però el seu descens fou pròxim al 30%, mentre que l'oli quedà pràcticament estabilitzat en el seu pes percentual durant seixanta anys. El seu paper més brillant es donà més envant.

3.2. Els cereals. La importància de les crisis de subsistències. La dependència de les importacions

Si de tots els problemes que afectaren la societat mallorquina a la primera meitat del segle XVI n'haguéssim de triar un per la seva especial incidència i gravetat, aquest seria el de la manca de queviures, a causa de la subproducció cerealícola de l'illa. El pa constituïa en aquella època el principal ingredient alimentari de la població. L'alimentació de l'època moderna es caracteritzà pel fet que la població consumí cada vegada menys carn i menys grasses d'origen animal i s'alimentà fonamentalment de pa. La producció de blat era, per tant, fonamental per assegurar l'abastiment de la població. En cas de mala collita, és a dir, que la producció no fos suficient per garantir les necessitats de consum de l'illa, fou imprescindible recórrer a importacions de grans des de mercats subministradors de l'exterior, a fi que el mercat quedàs avituallat, que va ser el que va succeir durant la major part del regnat de Carles I.

¹²⁰ Juan Vidal, J. «Aproximación a la coyuntura agraria mallorquina en el siglo XVI». *Studia Historica*, V, 1987, pàg. 132.

Dels primers cinquanta anys del segle, dels quals disposam d'informació completa sobre les collites cerealícoles i sobre si aquestes foren suficients o no per a l'avituallament del mercat mallorquí, sabem que sols setze anys —un 32%— foren de prou collita per satisfer les necessitats de consum i que per espai de trenta-quatre anys —un 64%—, les collites de blat foren deficitàries, i forçaren a recórrer a la importació des de mercats externs. Durant la primera meitat de la centúria sabem que varen ser deficitaris els anys següents: 1501, 1502, 1503, 1504, 1505, 1506, 1507, 1509, 1510, 1515, 1516, 1518, 1519, 1520, 1521, 1522, 1523, 1524, 1525, 1526, 1528, 1529, 1530, 1531, 1533, 1534, 1535, 1536, 1538, 1540, 1541, 1545, 1546, 1547.¹²¹ Molts dels anys de collites deficitàries no es presentaren aïllats sinó concatenats, amb males collites consecutives, agrupats en fases o en cicles, alguns dels quals poden ser qualificats d'autènticament crítics. El període que va de 1519 a 1531, exceptuat l'any 1527, fou un dels més difícils i dramàtics de la història moderna de Mallorca per la superabundància de collites deficitàries: dotze anys quasi seguits de males collites bladeres. A partir de 1531 començaren a millorar lleugerament les collites, arribant a un període relativament bo en relació amb el que es requeria per al consum de l'illa en els anys 1542-44 i 1548-49, sent destacable l'excel·lent collita de 1548, que superà les 300.000 quarteres de blat, quan aquest any només en feien falta 220.000. Foren també deficitàries les collites de 1550, 1551, 1555, 1556 i 1557.

La manca de blat se xifrà entre 40.000 i 50.000 quarteres l'any 1516 i de 13.000 quarteres el 1518. La manca de dos llibres d'actes del Gran i General Consell —els corresponents als anys 1519-21 i 1522-24, precisament els anys de la Germania— no ens permet xifrar exactament les necessitats de cereals d'aquests anys, però sí que sabem per altres fonts que aquests sis anys foren tots de collites deficitàries. En temps de la Germania, els agermanats armaren quatre vaixells —dues barques i dos bergantins— per requisar el blat de les naus que passassin prop de la costa mallorquina, davant la forta necessitat sentida a l'illa.¹²² La seva consigna era «sercar e pendre naus e qualsevol altres navilis carregats de forments e altres vitualles mitgentsant decret del Señor Regent de la governació».¹²³ El 1521 es realitzaren quinze captures de naus amb gra¹²⁴ i els següents continuà practicant-se aquesta mesura. El 1525 fou necessari importar-ne 30.000 quarteres; el 1526, 60.000; el 1528, 32.000; el 1529, 10.000; el 1530, 94.000; el 1531, 52.000; el 1533, 38.000; el 1534, 26.000; el 1535, 50.000; el 1536, 40.000; el 1538, 30.000; el 1540, 12.000; el 1541, més de 50.000; el 1545, 70.000; el 1546, 40.000; el 1547, 20.000 i el 1550, unes 12.000.

Disposam de cites i testimonis qualitatius que corroboren les aportacions de les fonts quantitatives. Sabem que l'any 1521 al terme de Llucmajor «la anyade es molt flaua» i que «compram lo forment a gran preu e ordi a gran preu e non troban».¹²⁵ Al gener de 1522, els jurats escrigueren al síndic de Mallorca a Palerm, instant-lo a aconseguir

¹²¹ Juan Vidal, J. «La evolución de la producción agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio». *Moneda y Crédito* 145, 1978, pàg. 86.

¹²² ARM EU 29, f. 381v-382.

¹²³ ARM EU 29, f. 468-468v. El capità de l'armada fou Pere Mayol «patró de navili al qual sian tenguts obeyr les dites naus son armades patrons y gent de aquelles com capita de la Universitat» (EU 29, f. 470v). Se li donaren instruccions (EU 29, f. 473v-474).

¹²⁴ ARM EU 29, f. 346v-347, 382-382v, 391-392, 414v-415, 415-415v, 416, 455-455v, 463v-464, 471v-472 i 485v.

¹²⁵ Font Obrador, B. *Història de Llucmajor*, III, Mallorca, 1978, pàg. 206.

blat per a l'illa, si no podia ser de Sicília, de Nàpols, atesa la penúria que es patia, sols parcialment remeiada per la captura d'una embarcació feta per l'armada.¹²⁶ El 1528 es denuncià al Consell que no es trobaven mercaders que es volguessin comprometre a portar blat de fora de l'illa, en virtut que el principal mercat subministrador, Sicília, patia també una dura carestia.¹²⁷ Aquest any s'expressà al General Consell que «lo present regne a nostre judici fretura de provisió de forments».¹²⁸ Pel gener de 1529 s'insistí en la necessitat de blat «per esser stada la anyada present tant mala y encara per lo principi del any següent esser stat fins lo die present molt steril de aygues per la qual sterilitat e carestia de forments y ordis no se ha sembrat tant quant en los altres anys se acostumava».¹²⁹ El 1530 de nou resultà «que la anyada en lo present any es molt poca y no sufficient».¹³⁰ El 1531 es denuncià que «per les necessitats frumentaries que de algun temps ensa son stades en la present ylla se es intoduit contra la forma acostumada ni observada en lo present Regne donar [...] als qui aportan forment deu per cent de interesser ab alguns altres aventatges y interessors lo que ha redundat y redunda en gran dan y detriment de tots los pobledors y habitants del present Regne».¹³¹ En cas que no se subvencionassin les importacions amb ajudes era molt difícil que els mercaders introduïssin grans a Mallorca.

La problemàtica de l'abastiment donà lloc a greus problemes. Així el 1532 ens trobam que malgrat que els jurats manifesten que «ab veu de publicha crida havem fet publicar que si alguns volien provehir per forment que los seria donada ajuda [...] no havem trobat qui ab ajuda hage permes aportar forment y [...] per obviar que lo preu del forment puia axi com puia ve de quiscun die puge deslberarem [...] si convendria provehir per alguna quantitat de forment ab dita seguretat de deu per cent». Però «Joanot Riera coniuat era en la part forana per a fer portar forment en la Ciutat per a provehir la plaça y tornat ha feta relació haver trobat en la present ylla haverse cullit mes forment que no era stat refferit en lo scrutini [...] y que la cullida abestaria...»¹³² El 1533 es declarà altra vegada que «la anyada del present any de forments y ordis esser molt fallada».¹³³

Per l'abril de 1535 es posà de relleu que «la present ylla sta buyda e evacuada de forments»¹³⁴ i a l'agost es tornà a manifestar «la coniettura y opinio ques tenia dela falta de forments que sesperave perla mala anyade».¹³⁵ El 1538 el Consell fou informat «per moltes persones dignes de fe y a tots notori la cullida de aquest any esser molt poca y per consegüent es molt inconvenient y necessari fer [...] provisió perque la dilació poria causar alguna gran carestia».¹³⁶ Al juny de 1540 «appar la anyade de blats ser steril» i davant l'ordre de don Bernardino de Mendoza de socórrer Eivissa amb blat se li respongué que

¹²⁶ ARM AH 690, f. 2-2v (carta dels jurats a Joanot de Moyà, representant a Palerm, 30 de gener de 1522).

¹²⁷ ARM AGC 25, f. 7: «No havem trobat mercader negu qui vula portar forment en lo present regne ab lo interesser de deu per cent de guany ques acostumava donar E havem sabut que en Sicilia ha molt flaca anyada e lo forment es molt car...» (31 de juny de 1528).

¹²⁸ ARM AGC 25, f. 8v-9 (20 de setembre de 1528).

¹²⁹ ARM AGC 25, f. 18v (8 de gener de 1529).

¹³⁰ ARM AGC 25, f. 54v-55 (9 de juny de 1530).

¹³¹ ARM AGC 26, f. 12v-13 (5 de setembre de 1531).

¹³² ARM AGC 26, f. 36v-37 (11 de novembre de 1532).

¹³³ ARM AGC 26, f. 55 (3 d'agost de 1533).

¹³⁴ ARM AGC 27, f. 36v-37.

¹³⁵ ARM AGC 27, f. 45-45v.

¹³⁶ ARM AGC 28, f. 37.

«en la present yla se haja cullit molt poch y per ço es stat necessari provehir nos de la ylla de Sicilia».¹³⁷ Pel març de 1541 es trobà «la quartera de la present ciutat star molt freturosa de forment y de cadehun die per lo mancamet de aquell pugen los preus de dit forment».¹³⁸ Al juliol els jurats escrigueren al virrei de Sicília, Ferrante Gonzaga, que «en lo present any aquesta ciutat y regne de Mallorques sta posade en molta y extrema necessitat de forments per esser stade la anyade molt flaque y fallade y augmentade la dita necessitat la molta y continua residencia que fa en esta ciutat lo illustre senyor don Bernardino de Mendossa ab las galeras de sa Magestat [...] de hon tenim temor que per sobrade necessitat molta gent haura de absentar la ylla y cercar a hont pusque viura».¹³⁹ La collita no havia estat suficient ni per a l'abastiment de l'illa per mig any.¹⁴⁰

Pel febrer de 1542 escrivien els jurats al síndic a Palerm que «assi tenim lo temps steril y havem fets los goigs en alguna part ha plogut y es poca cosa, son moltes gelades per causa que ha algun poch navat y los sembrats son molt alterats».¹⁴¹ Les captures de naus que passaven per aigües balears carregades de blat era un fet que estava a l'orde del dia. Per això era emprada en algun cas la violència, fent fins i tot ús en qualque ocasió d'artilleria. Així al març de 1542 foren assaltades dues naus de genovesos, que navegaven cap a ponent i se n'obtingueren unes 3.000 quarteres de blat.¹⁴² Al 1545 es posà de relleu que «durant la sterilitat tenim per cert havem de sentir fretura de forments».¹⁴³ Al mes de juliol es posà de relleu que «fahent compta de vint y dos milia quarteras de blats strengers que en lo present any son arribadas falterien per la complida provisio de tot lo regne per hun any setanta milia quarteras o mes».¹⁴⁴ Però a l'octubre escrivia el virrei a l'emperador «*que aca tenemos muy grande necesidad de trigo que nos faltan para la provision deste año mas de cien mil quarteras y tenemos provehido por ellas a Siçilia y si por tiempo o por las fustas de moros que ban por estas islas no bienen antes de navidad temo lo que dios no quiera aca habia gran ambre*».¹⁴⁵ El 1546 la mala collita anterior incidí sobre els preus dels grans, ja que es notà que «cade die puge lo forment a la cortera».¹⁴⁶ A Lluçmajor s'acordà al Consell que «per le necessitat concorre dels pobres de le present vile que los honorables jurats de aquella acapten pa per dite vile y possessions e que lo que acaptaran sie per ells distribuït entre dits pobres».¹⁴⁷

El 12 de gener de 1551 es publicà un bàndol que prohibí donar ordi a les cavalleries. El 1552 els jurats escrigueren al virrei de Sicília per sol·licitar-li que ampliàs la

¹³⁷ ARM AH 694, f. 8v (carta dels jurats de Mallorca a don Bernardino de Mendoza, 19 de setembre de 1540).

¹³⁸ ARM AGC 29, f. 43-43v.

¹³⁹ ARM AH 694, f. 28 (carta dels jurats al virrei de Sicília, 28 de juliol de 1541).

¹⁴⁰ Terrasa, G. *Anales de la Isla y Reino de Mallorca*, BMP Mss, f. 399.

¹⁴¹ ARM AH 694, f. 40v (carta dels jurats a Sanmartí des Puig, síndic a Palerm, 8 de febrer de 1542).

¹⁴² ARM AH 694, f. 44v: «La nit passade son arribades dos naus regosseas ab altres qui passen en ponent y [...] es stat forsat per la molta necessitat de aquest regne pendre aquellas. Y axi de mati se ha presa una urcha qui porta 1.000 quarteras de genovesos y apres migdie han tirat de bombardes a la grossa qui ses feta molt a tenir y a la fi ha obeit...» (Carta dels jurats de Mallorca al síndic a Palerm, Sanmartí des Puig, perquè no compri blat allà, 24 de març de 1542).

¹⁴³ ARM AGC 30, f. 66v-67 (30 de març de 1545).

¹⁴⁴ ARM AGC 30, f. 80v-81 (27 de juliol de 1545).

¹⁴⁵ AGS Estado leg. 297 (carta del virrei de Mallorca a Sa Majestat, 5 d'octubre de 1545).

¹⁴⁶ ARM AGC 31, f. 11.

¹⁴⁷ AMLL, LA-3, f. 347.

llicència per treure grans cap a Mallorca «*por la mucha necesidad en que esta este reyno*».¹⁴⁸ El 1555 els jurats de Mallorca argumentaren no poder atendre una petició de subministrament de blat dels de Menorca, perquè «no podem que la quartera totas horas hi haia blat per a vendre y quant ni ha es molt poch y has de vendre y repartir ab molt treball.»¹⁴⁹ La manca de queviures al final del regnat de Carles I era tan forta que provocà aldarulls a la Ciutat, en els quals hi va haver fins i tot qualque mort i algun ferit, a causa de les torbacions populars. Els jurats ho posaren de relleu a la princesa governadora, quan li escrigueren que «considerants la grandissima penuria e urgentissima necessitat en la qual stava e havia de star posat lo pressent regne per falta de forments han fetas diversas provisions per diverses parts del mon las quals ningunes fins al present han tingut effecte tant per falta de mercaders [...] quant encare per no esser arribada alguna de aquellas y perque la necessitat del regne es tant gran que ab moltas vilas de la part forana los jurats de aquellas pasten tot lo forment y repartexen lo pa limitadament entre los habitants de las vilas y ja nos trobe forment en lo present regne que sia sufficient ha provehir los pobladors de aquell al manco a la mytat del que es menester fins al temps de la cullita del novell en tant que tanta es la necessitat e impossibilitat de haver sols una minima partió de forment en la plassa de la quartera de la ciutat loch comú a hon se ven e acostuma vendra lo forment y tant grandissima es la multitut del poble qui alla concorre que poch dies son que si es calsigada e morte una dona totalment per la gran turba e multitut de gent que allí concorre y axí matex ha una altre miserable persona le han trencat un bras his seguexen quiscún dia grandissims inconvenients los qualls nos poden remehir».¹⁵⁰ La forta necessitat motivà l'adopció de mètodes expeditius.¹⁵¹ La princesa Joana comunicà als jurats que conscient de «*la falta que en esse Reyno ay al presente de cevadas y trigos havemos mandado hazer la provisión [...] y al visorey de Sicilia scrivimos que si acudieredes a el por mar hos la decha sacar de aquel Reyno*».¹⁵²

Malgrat tot, existí un creixement de la producció bladera a Mallorca, malgrat que insuficient, degut en bona part a una expansió del moviment esbancador a l'illa. La producció cerealícola s'incrementà de manera important, en més del 50%, en mig segle, com podem veure al quadre adjunt:

Dècades	Producció de blat	Producció d'ordi i civada	Producció de cereals
1501-10	100	100	100
1511-20	142,77	169,08	173,25
1521-30	89,74	105,45	75,99
1531-40	113,78	129,99	122,51
1541-50	134,77	146,27	158,06
1551-60	159,71	158,78	163,19

¹⁴⁸ ARM AH 696, f. 4 (carta dels jurats de Mallora a Joan de Vega, virrei de Sicília, 31 de gener de 1552).

¹⁴⁹ ARM AH 697, f. 1 (carta dels jurats de Mallorca als de Menorca, 21 de gener de 1555).

¹⁵⁰ ARM AH 697, f. 6 (carta dels jurats de Mallorca a la princesa Joana, 24 de març de 1555).

¹⁵¹ ARM AH 697, f. 6v: «Com sia que junt los privilegis concedits al pressent regne e universitat que en temps de necessitat de virtualles podem pendre qualsevol naus carregadas de virtualles al present jan tinguem una nau o barca de Janson Cornelis flamench carregada de forment de VIII mil fanegas y per la urgentissima necessitat del pressent regne y encare que lo capita de aquella anomenat Bartholome de Spejo verbalment haga dit que lo forment de dita nau era de vostre altesa tremes a certas parts de terra ferma no es manco per quant nols ha costat ab actes autentichs o scripturas legitimas que lo dit forment fos de vostre altesa ha aparegut als dits jurats consellers [...] de pendre la dita nau...» (Carta dels jurats de Mallorca a la princesa Joana, 24 de març de 1555).

¹⁵² ARM Còd. 31, f. 3v-4 (carta de la princesa governadora als jurats de Mallorca, Valladolid, 30 d'agost de 1555).

Fou la que més cresqué en l'economia illenca. L'evolució de la producció cerealícola transcriví una corba molt similar a la de les oscil·lacions demogràfiques. Després d'un fort creixement a començament de la centúria, que venia ja del darrer terç del segle anterior, aquest increment es va veure interromput en la dècada dels vint, per les funestes conseqüències de la Germania en tota l'economia mallorquina. Pel juliol de 1522 el lloctinent feia saber al batlle de Llucmajor les destrosses dels agermanats a la possessió de Galdent.¹⁵³ A partir de 1530 començà una tímida recuperació agrària, paral·lela a la reconstrucció demogràfica, que enllaçà amb un creixement posterior que durà fins a finals de segle. Dins la producció cerealícola, podem veure que el màxim creixement es donà en els cereals inferiors —ordi i civada— fins 1541-50. Qualque any de collita bladera deficitària l'ordi suplí el blat en l'alimentació de la població, mitjançant un pa d'inferior qualitat elaborat amb mescla de blat i ordi, denominat mestall.¹⁵⁴

Els preus dels grans evolucionaren de manera absolutament contradictòria al moviment de la producció i es trobaren en íntima dependència de les fluctuacions interanuals de les collites. També experimentaren acusades oscil·lacions. Davallaren quan la producció pujà i pujaren quan aquella davallà. D'aquesta manera a la segona dècada del segle, quan la producció va pegar una forta estirada cap amunt i no abundaren tant com abans les collites deficitàries consecutives, els preus varen experimentar un descens, mentre que ascendiren bruscament a la dècada dels vint, doblant la mitjana de la dècada anterior, quan la producció evolucionà cap a la baixa, però descendiren de nou a partir dels trenta, quan s'inicià la recuperació de la producció fins a mitjan segle. A la dècada dels cinquanta el seu creixement pot ser qualificat de nou d'agut, anant per damunt de la producció. Fou una mostra de la insuficiència del creixement de la producció illenca. En podem veure l'evolució al quadre adjunt:

Dècades	Preus del blat	Preus de l'ordi
1501-10	100	100
1511-20	76,73	85,05
1521-30	158,42	163,40
1531-40	131,19	124,74
1541-50	126,98	132,47
1551-60	187,13	110,31

El creixement agrari de Mallorca al segle XVI fou majoritàriament de caràcter extensiu i obtingut a base d'ampliar constantment les superfícies conrades. Les possessions solien ser arrendades pels seus propietaris, a canvi d'una renda, bé en metàl·lic, be en espècie, o en ambdues formes a la vegada. Els arrendataris solien responsabilitzar-se d'expandir la superfície conrada de la possessió, mitjançant cessions de rotes a tercers. El

¹⁵³ ARM AH 268, f. 234: «Serie [...] destruhide la pocessio de Galdent de miser Jacme Montanyans vos ne haurieu aportat tot lo forment ordis venes civades y tot lo bestiar [...] sens deixar alguna quantitat de dit forment per la provisio ni per lo sembrar ni bestiar per la conró de dita pocessió.»

¹⁵⁴ Així el gener de 1534 sabem que per manca de blats «per debita provisio de la present Ciutat e ylla e conservació de la plaça de la cortera per fi que los forments no muntassen procuraren de fer mastay» (ARM AGC 27, f. 3v). De nou el març de 1545 «en la present ylla no son tants forments com pensavem y per la necessitat de la plassa y per entretenir los preus del forment havem fet mestaix y haguereu ne fet molt mes si haguessem puscut haver ordi» (AGC 30, f. 66v-67). Pel novembre de 1550 un jurat deia al Consell de Llucmajor: «Per lo Senyor Virey nos es stada donada licencia que pugam comprar fins a cinquanta quorteres forment y XXV quorteres ordi per fer mestall per vendre als pobres de le present vile qui no tenen forment ni poden haver» (AMLL LA-3, f. 367v-368).

sistema de rotes fou bàsic per a l'expansió agrària de la Mallorca del segle XVI. Treure una rota de dins una possessió podia fer canviar el contracte de l'arrendament. Així a l'arrendament fet per Francesc Sanglada, el 1542, de les possessions de l'Estepar, Binimament i la Torre del terme d'Artà a Jaume Ginard, aquest hi va haver d'afegir una quartera de forment més a l'any per cada rota que fes treure.¹⁵⁵ Notícies de rotes, en trobam en molts de termes municipals i noticiaris de l'època.¹⁵⁶ Molts de noms de roters han quedat com a topònims de llocs. L'any 1527 es projectà ja posar en conreu el Pla de Sant Jordi, per sembrar-hi blat i contribuir a pal·liar el problema de l'abastiment i reduir-ne les importacions foranes.¹⁵⁷

3.3. La problemàtica vitícola. De la llibertat d'importacions al proteccionisme fiscal

La producció vinícola illenca era deficitària des del segle XV. El vi produït no bastava per al consum que hi havia a l'illa i s'importaven vins des de l'exterior, principalment de la costa sud tarragonina i dels ports del litoral nord valencià. A partir de 1527, dins un programa en conjunt proteccionista de l'economia illenca, s'intentà fomentar la producció vinícola mallorquina, mitjançant la prohibició de les importacions foranes, com s'havia fet a Eivissa, mentre els preus del mercat interior no superassin un determinat llistó.¹⁵⁸ Es volia amb aquesta mesura donar compliment a les peticions dels vinaters manifestades ja a finals del segle XV, de reservar-los per a ells el mercat mallorquí.¹⁵⁹ De totes maneres, la prohibició, si s'acordà, no degué ser molt duradora, quan entre disset i vint anys després tornam a trobar de nou peticions en el mateix sentit.¹⁶⁰ El procés culminà

¹⁵⁵ Gili, A. *Artà en el segle XVI*, Mallorca, 1993, pàg. 105.

¹⁵⁶ Vaquer Bennàssar, O. *Una Sociedad del Antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, 1, Mallorca, 1987, pàg. 278, Mas Forners, A. Rosselló Bordoy, G. i Rosselló Vaquer, R. *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999, pàg. 270-272 i de Pacs, P. *Noticiari d'una casa noble mallorquina (1539-1576)*, Palma, 1999, pàg. 33 i 35.

¹⁵⁷ ARM AGC 24, f. 37v: «Aya hun terme que vulgarment se diu lo pla de sant jordi lo quall per esser quasi marjall y malsa es mal conrat e si aquell se conrava segons som informats no tindriem necessitat de enviar cascun any axicom fem en Sicília per forments...»

¹⁵⁸ ARM AGC 24, f. 40: «No ignoran vostres saviesas lo evident dan que aquesta terra patex per causa dels vins strengers que hic aparren per los quals hixan de la terra sobre deu milia lliures [...] y ultre axo que molta gent qui vivia en lo conreu de las vinyas per esser vuy en die la maior part del vinyal destruit se moran de fam y per obviar a tants prejuyts apar que seria bona cosa hi molt conferent albe comu que fessen del modo que han proveyt los de ayvisa que han prohibit los vins strengers y han hi plantades tantes vinyes que vuy en die tenen vi per a traure de la terra...»

«Sobre la qual fonch conclus diffinit y determynat per mes de les dues parts que los vins strengers axi vermels com blanchs sien prohibits de sinch de setembre en avant y que lo preu del vi vermel de la present ylla no puga pujar a mes de III sous lo quintà e que lo vi blanch se puga vendre a sinch sous lo quintà e no mes avant ex comptar en temps de necessitat que en tall cas na pusquen fer venir...» (8 de gener de 1527).

¹⁵⁹ Juan Vidal, J. «Aproximación a la coyuntura agraria mallorquina en el siglo XVI». *Studia Historica. Historia Moderna*, V, 1987, pàg. 137-138.

¹⁶⁰ ARM AGC 30, f. 35-35v: «Si vostres saviesas advertexen a la gran reducció y ruina de les vinyas tant en lo terme de la present ciutat quant en totes las parts foranas facilment compendran lo dit gran detriment. Consideraran vostres saviesas que en lo terma de la present ciutat se cullien per lo temps passat molts millanars de somadas de vi [...] y mes avant poden discorrer quants pobadors desta ciutat tenien patrimoni y no poch en lo vinyet y que de present no sols falta lo patrimoni als senyors qui les dites vinyes possehihen mas encare manca oportunitat als brasers y treballadors desta ciutat de guanyar lo que per llur vida tenen necessari y de aço se seguix que es forçat que la ciutat tinga pochos habitants y aquells pobres y lo mateix y ab maior nombre se pot considerar en les parts foranas y tot aquest gran dan manifestament y segons opinió de totes les personas prudents prove per esser admes a esta Ciutat lo vi de benicarlo y peniscula. Com la experiencia hague monstat que de alguns anys que lo dit vi ha comensat abundar en esta ciutat totes les vinyas que abans staven en augment en tota la terra se son comensadas a destruir y desfer y si vostres savieses no provehexen que lo dit vi sie vedat y no

en una resolució del Gran i General Consell de 7 de setembre de 1551, en què prohibí la importació de vins de la zona de Benicarló, Vinaròs i Peníscola,¹⁶¹ que nogensmenys fou anul·lada dos mesos més tard a causa de la disminució dels drets que gravaven els vins importats.¹⁶² El proteccionisme a la vinya mallorquina es volgué materialitzar a partir de llavors, en lloc de prohibicions a la importació, amb exempcions fiscals. El 1552, al mateix temps que els jurats sol·licitaren al príncep Felip, regent llavors de la monarquia, la treta de vins de Benicarló, menys del que era mester anys enrere —perquè la producció interior ja havia progressat—, se li demanà la concessió de subvencions a la vinya, plasmades en l'exempció de pagament de delmes reials durant vint anys als plantadors de noves vinyes.¹⁶³ Aquesta petició fou reiterada per part dels jurats pel febrer de 1555, rebaixant el període d'exempció de pagament dels delmes de vint a quinze anys,¹⁶⁴ i fou la que finalment donà fruit. A partir de 1555 es començaren a concedir franqueses de delmes, tant reials com episcopals, durant quinze anys respectivament per les vinyes plantades durant els sis anys posteriors al decret encaminat a reforçar el sector.¹⁶⁵ De tota manera, el

admes y se te per cert quasi totes les vinyals de la terra preteriran y mancaran y per consegüent vindrà esse terra a molt gran reducció de habitants y a maior pobresa que nos pot considerar...» (27 de febrer de 1544); AGC 31, f. 22v-23: «Notoria cosa es lo gran dan que prove a tot lo regne de entrar en esta Ciutat tants vins strangers perque per la abundancia de dits vins strangers los vins de la terra se venen a molt bax preu y lo que pijor es nos poden exengar y segueixse que los señors de las vinyas no volen ni poden despendre lo que es mester per la cultura y conservació de aquelles y ditas vinyas se perden y destruescen y es necessari que per provisió dela present Ciutat y regne se traguen molts grans quantitats de pecunies fahent richs los strangers ab molt gran dan dels habitants de aquest regne...» (11 de maig de 1547).

¹⁶¹ ARM AGC 32, f. 71v-72: «No ignoren vostres magnificencies y savieses los molts diners que ixen de la present illa per la provisió del vi necessaria per nostra despesa specialment del que ve de benicarlo lo que es cert es gran dan del present regne no sols per les moltes summes de diners que ixen mes anchare per ques dexa lo conrament de les vinyes...

»Sobre la qual supplicació [...] fonch conclus diffinit y determinat per mes de les dues parts del dit gran y general consell que lo dit vi de benicarlo y binarios y peniscola sia prohibit de entrar en Mallorca sis pot fer e sia posible [...] E no podentse prohibir la entrada de dit vi que se impose sobre aquell un reyal mes çoes 1 lliura per bota del que ia acustume pagar...» (7 de setembre de 1551).

¹⁶² ARM AGC 32, f. 79v-81 (5 de novembre de 1551).

¹⁶³ ARM AH 696, f. 6v: «Com los vins que en aquest seu regne se solen cullir no abastan per la necessitat y provisió de tot lany y per ço se solia provehir de Binicarlo y com aquest any las veremas de aquest seu regne sien stadas molt mancho que en los altres anys solien esser y per ço havian fetas algunas provisions per a Binicarlo [...] Per ço nos ha convingut supplicar a vostra reyal altesa que dita treta de dit vi no servira sino per necessitats propries de aquest seu regne la qual treta supplicam que placia a vostre reyal altesa sie de DC botas lo mancho no obstant que pochs anys son no haïam mester de mil botas en sus y perque com diem en aquest seu regne no abastan los vins quis cullen per la provisió necessaria a causa que de la Germania ensa se son dirruydas y apocadas la maior part de les vinyes teniam y los habitants dell no gosan tornar a plantarles per la gran despesa que aportan dels delmes. Supplicam per ço a vostre reyal altesa vulla tenir per be concedir franchesa de dits delmes als qui axi novament plantaran vinyas en dit regne al manco per XX anys com ja ditas vinyas novas stiguen quatre o sinch anys sens donar fruyt sufficient y de aquesta manera no solament redundaria en profit dels habitants de aquest seu regne mes encare de son real patrimoni per la abundancia de vi en lo sdevenidor poria haver...» (Carta dels jurats de Mallorca al príncep Felip, regent de la monarquia, 18 de novembre de 1552).

¹⁶⁴ ARM AH 697, f. 2v: «Y mes supplicam a vostre altesa que per lo interesser del real patrimoni tanint en esta ylla lo rey la mittat dels delmes [...] per que per mancar la provisió necessaria de vi nos havem provehir de fora no sens gran interes y dan nostre, nos vulla fer merce y gratia que tots los qui planteran vinyes de nou sien franchs del delme tocant a Se Magestat per spay de XV anys perque tanim per cert que a causa desta gratia molts plantaran vinyes...» (Carta dels jurats de Mallorca a la princesa governadora Joana, 15 de febrer de 1555).

¹⁶⁵ ACA Cancelleria 4017, f. 113v-117, ARM LR 88, f. 191-193 i AGC 32, f. 71v-72 i 79v-81; Campaner, A. *Cronicón Mayoricense*, Palma, 1881, pàg. 269 i Juan Vidal, J. i Urgell Hernández, R. *El Regne de Mallorca a l'època de Felip II*, Palma, 1998, pàg. 52.

percentatge representat pel vi en el conjunt dels delmes reials va estar en constant regressió durant la primera meitat del segle XVI i Mallorca no pogué arribar a prescindir de les importacions vitícoles. La suficiència vitícola fou més un *desideratum* que una realitat.

Hi va haver al segle XVI viles i termes especialitzats en el conreu de la vinya, com foren sobretot Alcúdia i Inca, que varen veure com a les seves terres cresqué notablement la plantació de ceps.¹⁶⁶ Ciutat era el principal terme productor a finals del segle XV —ella tota sola aportava més del 19% del delme—, però després la vinya es desenvolupà principalment a la Part Forana, especialment als dos termes esmentats i altres del centre de l'illa com Sineu, o del Migjorn, com Lluçmajor. A partir de 1530, Inca i Alcúdia aportaren més del 50% del total del delme del vi recol·lectat a Mallorca, atracant-se al 60% a la dècada de 1550. A la primera dècada de la centúria ambdues representaven ja un 34,63%. A 1510-19 un 46,08%, a 1520-29 un 46,39% i a 1530-39 un 54,55%. A partir de llavors es mantingueren en aquest percentatge o el remuntaren: a 1540-49 la seva aportació suposà una altra vegada el 54,1%, però el 1550-59 arribà fins al 59,19%. Alcúdia, convertida en primera productora des de 1540, aportà en aquesta dècada quasi el 30% de la recol·lecció i a la de 1550 superà aquest percentatge. Aquesta supremacia es va fer notar en el conjunt del delme vitícola.¹⁶⁷ A la resta de viles, el producte era més simbòlic que destacable. Alcúdia, que havia acumulat una sèrie de privilegis d'ençà del segle XIV que protegien el cultiu de la vinya en el seu terme municipal, exportava vi al segle XVI cap a Menorca i pel seu port s'introduïa bestiar d'aquella illa. Carles I ordenà el 1539 al lloctinent Cervelló, a petició d'un síndic alcudienc, que es respectassin els privilegis del vi donats pels seus predecessors, ja que la Ciutat havia presentat un plet contra aquests privilegis.¹⁶⁸ Si volem veure per decennis el percentatge de la recol·lecció del delme del vi en cada un dels principals municipis productors durant la primera meitat del segle XVI, ho podem veure al quadre adjunt. Dins Inca, anava compresa la producció de vi de Selva i Campanet. De totes maneres, el principal del delme vitícola era aportat per Inca. Com veurem, el vi era una producció encara molt localitzada:

	1500-09	1510-19	1520-29	1530-39	1540-49	1550-59
Alcúdia	18,99	21,26	20,02	27,01	29,95	30,44
Ciutat	17,53	6,79	9,59	11,48	9,36	7,76
Inca	15,64	24,82	26,37	27,54	24,15	28,75
Binissalem	10,6	8,77	7,07	5,54	5,26	3,86
Sineu	7,09	10,64	14,48	11,74	10,33	8,84
Manacor	5,24	3,91	3,49	2,75	2,76	3,17
Lluçmajor	4,2	3,39	2,9	2,99	5,99	6,88
Porreres	3,72	3,73	3,13	1,76	1,85	2,13
Montuïri					1,76	

En conjunt el delme del vi a la Mallorca de la primera meitat del segle XVI perdé importància davant altres productes, però ens trobam davant una producció especialitzada en dos termes municipals, Alcúdia i Inca, on el creixement de la viticultura degué ser prou important, amb altres tres centres secundaris, amb un comportament desigual: Sineu, Ciutat i Lluçmajor. Ciutat veié retrocedir el seu paper, abans de primer ordre dins les plantacions

¹⁶⁶ Juan Vidal, J. «La distribución de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI». BSAL 45, 1989, pàg. 173.

¹⁶⁷ Juan Vidal, J. «La distribución de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI». BSAL 45, 1989, pàg. 173-174.

¹⁶⁸ ARM LR 87, 195v-196 (carta del rei al lloctinent general de Mallorca, Madrid, 24 de setembre de 1539).

vitícoles, però conservà encara a mitjan segle una relativa importància. De ser el principal terme productor retrocedí i passà a quart lloc en cinquanta anys, davant els progressos experimentats en altres termes. En canvi, Sineu i Llucmajor observaren un increment moderat de les seves vinyes, que els permeté avançar posicions. Sineu, que anava en cinquè lloc, passà a ser el tercer municipi productor de vi de Mallorca a mitjan segle. La seva producció augmentà als anys vint i trenta per alentir el seu creixement a les dècades dels quaranta i dels cinquanta, mentre que Llucmajor, que estava en un setè lloc, a diferència de Sineu, conegué forts progressos a les dècades dels quaranta i dels cinquanta, que li permeteren col·locar-se en cinquena posició. A Llucmajor, ja el 1520, dos notaris havien constituït una companyia per comercialitzar vins amb un capital de cent lliures.¹⁶⁹ A més dels termes de Ciutat i Marratxí, varen veure retrocedir la importància de les seves vinyes Binissalem i, de forma menys acusada, Manacor i Porreres. La recessió produïda a Binissalem va ser important. La producció vitícola dels altres termes de Mallorca no arribava a l'1% del total del delme.

3.4. L'expansió moderada del conreu de l'olivera a la Muntanya i la seva aparició al Llevant

Els municipis productors d'oli estaven concentrats tots a la Muntanya —el terreny menys apte per conrear cereals— i només una petita quantitat n'era produïda al Raiguer. A principi del segle XVI, els delmes de l'oli ocupaven un discret tercer rengló, a l'entorn del 10% del valor de tots els delmes reials. L'olivera era el cultiu predominant a la Serra, que, per la irregularitat dels terrenys, no era adequada per als altres cultius. Les collites d'olives es caracteritzaven per la seva forta irregularitat. Darrere una collita abundantíssima, en seguia una altra de quasi nul·la. Els delmaris fins a la dècada dels cinquanta eren nou. Destacaven per la seva importància productiva els de Sóller i Bunyola, que quasi s'atraven a la meitat de la producció oleícola de tota l'illa. Sóller sempre en va ser el principal productor i va superar el 25% de la producció total d'oli de Mallorca. Però el seu paper importantíssim en la producció d'oli anà minvant enfront de l'expansió de l'olivera per altres termes de la Muntanya. Entre el 1484 i el 1498, el terme de Sóller tot sol havia aportat el 45% del total del delme de Mallorca. La seva importància productiva queda fora de dubtes.

Seguien Sóller i Bunyola en ordre d'importància el delmari d'Inca, que comprenia també Campanet i sa Pobla, darrere els quals figuraven Valldemossa i Alaró. En sisè lloc i a distància ja venia Esporles, seguit d'Andratx, Ciutat —que comprenia Marratxí— i Santa Maria. És interessant veure que a partir de la dècada dels cinquanta aparegueren com a nous delmaris altres termes municipals, malgrat que amb quantitats molt modestes, que abans no figuraven a les estadístiques de la Procuració Reial i el mateix succeï amb els delmes de la Seu. Alguns d'aquests delmaris situats als extrems de la Muntanya, com Pollença, o Puigpunyent i Calvià, i un altre a Llevant, com Artà. Tots ells testimonien una expansió territorial de l'olivera, deguda a la seva rendibilitat. A través del quadre següent podem veure els percentatges de cadascun dels delmaris d'oli a Mallorca durant les dècades significatives, que van de 1530 a 1559:

¹⁶⁹ Font Obrador, B. *Història de Llucmajor*, III, Mallorca, 1978, pàg. 232-233.

	1530-39	1540-49	1550-59
Sóller	28,33	25,31	26,89
Bunyola	19,32	17,92	19,62
Inca, Campanet i sa Pobla	13,97	17,4	16,54
Valldemossa	12,81	11,33	12,95
Alaró	11,53	12,33	10,4
Esporles	6,32	5,78	2,84
Andratx	4,39	5,29	4,43
Ciutat i Marratxí	2,79	4	4,2
Santa Maria	0,56	0,64	0,88
Puigpunyent			0,58
Pollença			0,35
Calvià			0,25
Artà			0,06

L'exploració de l'olivera i el seu fruit era l'activitat agrícola hegemònica a la Muntanya. Els municipis de la Muntanya aportaven més del 83% del delme de l'oli a Mallorca a la dècada dels trenta, i més d'un 78% a la dècada dels cinquanta, excloent de la Muntanya el delmari conjunt d'Inca, Campanet i sa Pobla. Això vol dir que el seu conreu s'anà estenent per altres indrets, dels quals destacà especialment el terme de Ciutat i Marratxí, el que demostra que no es torbarà molt a ser un conreu en expansió, com a conseqüència de la cotització de l'oli mallorquí als mercats exteriors. Del port de Sóller a començaments del segle XVI, tenim notícies que ja s'hi embarcava oli. Però quan els preus del mercat interior de l'oli pujaven fins a determinat nivell, s'habitua a prohibir-ne l'extracció. El virrei ordenà al batlle de Sóller pel juny de 1515 que, atès que «lo present regne sta molt buit de olis», en prohibís la sortida «fora lo regne». L'ordre virreinal es donà quan al port de Sóller es carregava d'oli «un navili per portarlo fora lo regne», concretament cap a Catalunya.¹⁷⁰ L'exportació d'oli —fenomen cridat a tenir una importància superior al futur, sobretot als segles XVII i XVIII— fou el principal estimulant per a l'extensió del conreu de l'olivar a la segona meitat del segle, per mitjà de marjades construïdes als vessants muntanyosos dels termes de la serra de Tramuntana. Sabem que a l'abril de 1552 cinc galeres franceses, d'un total de dotze o tretze que rondaven les mars balears, capturaren dues sageties que havien de partir del port de Sóller cap a Barcelona carregades d'oli.¹⁷¹ Però l'oli a la primera meitat del segle XVI tenia un pes encara poc important dins les exportacions mallorquines.

Foren bones collites d'oli les de 1547-48, una de les millors del segle, la de 1551-52 i la de 1555-56. Quatre poden ser qualificades de satisfactòries: 1517-18, 1519-20, 1539-40 i 1553-54. Tres reflecteixen un rendiment de certa consideració: 1528-29, 1530-31 i 1543-44. Sis varen ser fluixes: 1527-28, 1520-21, 1521-22, 1526-27, 1541-42 i 1542-43, i altres sis netament dolentes: 1518-19, 1522-23, 1524-25, 1544-45, 1546-47 i 1548-49. Quatre poden ser qualificades més que de dolentes, de pèssimes: 1533-34, 1538-39, 1540-41 i 1555-56. I més que pèssima fou la collita de 1535-36 i nul·la la de 1552-53.¹⁷²

¹⁷⁰ ARM LC 252, f. 57.

¹⁷¹ AGS Estado leg. 310.

¹⁷² Santamaría, A. *El Valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*, Mallorca, 1971, pàg. 74-75.

Malgrat tot, la Mallorca de la Muntanya, la Mallorca d'economia de base oliverera, va ser la que menys es va desenvolupar demogràficament durant la primera meitat del segle XVI. Sóller fins i tot no traspassà a mitjan segle les xifres de morabatins que tenia a començaments de la centúria. Per tant, hem de tenir en compte que la Mallorca que va créixer en aquest temps va ser més la del Pla, la Mallorca connectada sobretot als conreus cerealícoles i no la vinculada amb l'oli, que amb el temps es convertí en el principal article d'exportació de Mallorca.

3.5. El modest paper d'una hortalissa en expansió

En zones humides o de reguiu es practicava una agricultura més intensiva, a base d'horticultura i conreus industrials com el lli i el cànem, que si bé no representava xifres considerables, suposava una especialització local important en determinades comunitats rurals com Alcúdia, Inca, Sineu i fonamentalment a Ciutat, que proporcionava un terç dels delmes d'hortalissa reials i on existia un nombre elevat d'hortolans i una infraestructura de reguiu, a base de molins i síquies, important. El delme d'hortalissa cresqué de manera important en els quaranta anys que van de 1511 a 1550, el que demostra que, malgrat el predomini de conreus extensius a la Mallorca de la primera meitat del segle XVI, a la Ciutat i en una sèrie de municipis de la Part Forana existí també un procés d'intensificació dels cultius. Pensem que els llegums representaven un paper molt important en l'alimentació de l'època. Són destacables entre aquests les faves, seguides en ordre d'importància pels ciurons, les lleties i les guixes, a més de les verdures usades per al consum quotidià. També estava inclòs dins el delme de l'hortalissa, el safrà, que poc després —a la dècada dels seixanta— se n'independitzà. El lli i el cànem eren conrats en quasi totes les explotacions agrícoles, malgrat que a petita escala. Els pagesos procuraven produir un poc de tot per al consum de ca seva, mentre que el principal mercat de fruita i verdura estava situat a Ciutat, on la documentació ens testimonia l'existència de multitud d'horts. Entre els arbres fruiters destacaven les figueres, els magraners, els codonyers i els tarongers, a més d'alguns albarcoquers i noguers.

El delme de l'hortalissa era proporcionat a finals del segle XV i començaments del XVI en un 50% pel terme de la Ciutat, repartint-se la resta entre quelcom més d'un 13%, que aportaven respectivament el Pla, el Raiguer i la Muntanya, i sols una mica més del 7% el Migjorn. Però la seva producció cresqué més intensament durant els primers cinquanta anys del cinc-cents a la Part Forana que a la Ciutat, que veié com disminuï el seu percentatge del conjunt del delmat a l'illa. Determinades comunitats rurals s'especialitzaren en una agricultura més intensiva, a base d'horticultura i lli. Destaquen aquí de nou, Inca i Alcúdia, que ja havíem vist com desenvolupaven als seus terrenys el conreu de la vinya. El lli se sembrava en aquelles viles que disposaven d'aigua per amarar-lo, com Campos.

De totes maneres, els termes de Ciutat i Marratxí continuaren predominant en el conjunt de l'horticultura mallorquina, si no tant com a finals del segle XV, sí de manera palpable. Del recaptat pel delme de l'hortalissa a les tres dècades, que van de 1530 a 1559, el delme de Ciutat suposà un 30,56, un 34,18 i un 28,36% del total. No era ja la meitat del delme, però sí que superava clarament la quarta part del total, i a la dècada dels quaranta fins i tot en superà la tercera part. Els delmaris que li seguien en ordre d'importància eren Inca, Alcúdia i Sineu. Inca aportà els mateixos anys un 16,61, un 17,84 i un 18,7%. La seva aportació va anar creixent de manera irreversible i qualche any se situà en primera posició, com el 1554. Alcúdia en els decennis dels trenta, quaranta i cinquanta aportà al delme de l'hortalissa un 9,34, un 7,34 i un 7,6% del total, i Sineu, junt amb Sant Joan, un

6,65, un 7,23 i un 7,66%. Ciutat i aquests tres municipis aportaren durant el període estudiat quasi els dos terços del delme de l'hortalissa mallorquina. Cascun dels restants municipis no superava el 4%. Coincidien els principals termes especialitzats en la viticultura amb aquells que destacaven per la importància de la seva horta. El procés d'intensificació dels conreus fou un procés concentrat en determinades localitats. Malgrat això, l'horta es desenvolupà, a més d'Inca i Sineu, en aquelles àrees més modestes a començament del segle, allà on menys es produïa. D'aquí que Ciutat davallàs en el seu percentatge, sobretot a la dècada dels cinquanta.

El delme del safrà s'independitzà del de l'horta a poc a poc. Fou a Inca on la Seu de Mallorca començà a recaptar safrà el 1554, i Inca fou la principal productora de safrà de Mallorca a la segona meitat del segle XVI en prop dels dos terços del recollit per aquest concepte. A Ciutat es començà a recaptar a part a partir de 1564.

3.6. La difícil recuperació de la ramaderia

Durant la primera meitat del segle XVI ens trobam amb una lenta i difícil recuperació de la cabana ramadera existent a la Mallorca de començament de la centúria. Predominava el bestiar oví, productor no sols de carn, sinó també de formatge i de llana. Aquesta ramaderia ovina practicava la transhumància des del Migjorn i el Pla fins a la Muntanya. Les ovelles passaven els estius a la Muntanya i els hiverns al Migjorn i així tenien assegurades pastures tot l'any. Contractes d'arrendament de ramat de Llucmajor, al Migjorn, testimonien com es regulava l'aprofitament de les pastures de la muntanya.¹⁷³ La documentació notarial ens confirma una Mallorca a començament del segle XVI amb abundància de ramats. El seu valor en el conjunt dels delmes ocupava un segon lloc, en un 16% del total. Però començà a davallar entre 1510 i 1520, potser davant la reducció de l'espai rural destinat a la ramaderia, per retrocedir bruscament entre 1520 i 1530, i no deixar de davallar percentualment. Si el 1500 el delme del zamat era el segon en valor, el 1520 passà al tercer lloc, amb un 10%, per darrere els cereals i l'oli i el 1550 suposava només un 7%. La reducció de garrigues i pastures en favor de l'agricultura contribuï a la seva decadència.

Les zones preferentment ramaderes eren les de Migjorn i Llevant, amb algun terme del Pla, a més de Ciutat. Ciutat i Llucmajor o Llucmajor i Ciutat eren els principals productors de bestiar a la Mallorca de la primera meitat del segle XVI. Entre els tres municipis —ja que el delmari de Ciutat comprenia el de Marratxí— aportaven més del 20% del total recaptat en concepte de delme de bestiar de tot Mallorca. A la dècada de 1530-39, n'aportà Ciutat un 10,21% i Llucmajor un 10,2%. A la de 1540-49, Llucmajor pujà a un 11,32% i Ciutat passà a segon lloc amb un 10,11% i a la de 1550-59, Llucmajor arribà a un 11,63% i Ciutat davallà a un 8,89, malgrat que mantingué la segona posició. Els seguien en ordre d'importància Manacor i Artà i a més distància Campos, Felanitx, Algaida i Montuïri, i Campanet i sa Pobla. Manacor i Artà ocuparen una tercera i quarta posició indiscutibles amb uns percentatges que anaven en el primer cas d'un 8,85% a la dècada dels trenta, un 9,73% a la dels quaranta i un 8,14% a la dels cinquanta, i en el cas artanenc, amb un 7,8, un 7,99 i un 7,39% respectivament. Altres viles com Montuïri i Algaida, Felanitx, Campos, Petra, Muro i Santa Margalida, Santanyí i Campanet i sa Pobla veren variar més les seves posicions. Montuïri i Algaida, Felanitx i Campos aportaven a la

¹⁷³ Font Obrador, B. *Història de Llucmajor*, III, Mallorca, 1978, pàg. 228-230.

dècada dels trenta més d'un 5% del delme cada municipi. Petra un 4,51% i Muro i Santa Margalida, Santanyí i Campanet i sa Pobla més del 3,5%. A les altres viles es recollia en concepte de delme de ramat menys del 3,5%. Campos a la dècada dels quaranta s'atraca al 7% —aportà un 6,88%— i Felanitx i Montuïri i Algaida un 5,66 i un 5,17%, respectivament. Campanet, Santanyí i Petra més d'un 4% i a aquest percentatge s'atracaren Muro i Santa Margalida. A la dècada dels cinquanta, Campos seguí a la cinquena posició amb un 6,76%. Campanet li seguí darrere amb un 4,98%, i Felanitx i Montuïri i Algaida retrocediren posicions, malgrat que superaren el 4,5%. Muro aportà el 4,22% i Santanyí, Petra i Inca superaren el 3,5%.

La ramaderia cresqué més, i el seu delme es revalorà més que els altres a les dues primeres dècades de la centúria, per davallar fortament a la tercera dècada, als anys vint, com a conseqüència de les matances de ramats que provocaren les Germanies. Aquesta forta disminució va fer difícil la seva recuperació i a partir de llavors va quedar ressagada enfront de la tendència alcista dels productes agrícoles, especialment dels cereals. El seu descens a la dècada dels vint s'accentuà a la dels trenta i la seva recuperació a partir de la dels quaranta ja no va aconseguir agafar el ritme dels restants components del delme. La cotització dels cereals va fer més rendible destinar els terrenys disponibles a conreu que a pastura. El segle XVI fou un període de creixement agrícola en el qual s'endarrerí l'increment de la ramaderia.

L'aturada del creixement de la ramaderia mallorquina motivà la carestia de carn al mercat. L'escassetat de carn en motivà una pujada de preus a partir de la dècada dels cinquanta. El 1553 els carnisers de Ciutat manifestaven als jurats que es veien en la necessitat d'adquirir els animals «a molt maior for del acostumat ço es un terç mes».¹⁷⁴ Mallorca hagué d'importar a més de cereals i vi, carn. Les importacions de carn confirmen la reculada ramadera i la seva escassetat al mercat. A la dècada dels cinquanta, sabem que el seu principal centre subministrador fou l'illa de Menorca.¹⁷⁵ Els anys 1553 i 1554, anys d'escassetat de ramats i d'importacions de caps de bestiar, marcaren màxims en l'obtenció del delme del bestiar.

3.7. Les activitats manufactureres. La crisi del sector tèxtil

Les activitats no agropecuàries a Mallorca tenien un escàs desenvolupament. La pèrdua de la població de Ciutat en benefici de la Part Forana no fou aliena a aquest fenomen. La major part de la població mallorquina treballava a l'agricultura, malgrat que no faltaren menestrals que treballassin a la manufactura, sobretot a la Ciutat. Entre les activitats manufactureres destacava la tèxtil. Entre els artesans integrats en els gremis de Ciutat, hi predominaven els dedicats al sector tèxtil, en el qual treballaven també alguns habitants de les viles, que alternaven les tasques manufactureres amb feines rurals, mentre

¹⁷⁴ ARM EU 39, f. 268.

¹⁷⁵ ARM AH 696, f. 7: «La molta falta que en aquesta ylla tenim de bestiar y assenyaladament de moltons dels quals ordinariament se proveeix aquesta ylla de aquí» (carta dels jurats de Mallorca al governador de Menorca, 14 d'octubre de 1552), f. 18v: «Are tenint nosaltres necessitat de alguns moltons y altre bestiar» (carta dels jurats de Mallorca als jurats de Menorca, 30 de març de 1553) i f. 30v: «Entes havem que alguns particulars de la present ciutat e illa de Mallorca van aquí per aportarsen bestiar y traure aquell de aqueixa illa de Menorca per aportar assi en la present illa per les necessitats te la present illa de bestiar» (carta dels jurats de Mallorca als de Menorca, 11 d'abril de 1554) i AH 697, f. 24: «Ha causa de la esterilitat es estade en esta ylla se ha mort molt bestiar e per la penuria de forments e altres grans se ha manyada gran part del que es restat per hon nostres carnisers no tenen las plases bastadas con deuren e tanim molta fratura de carns e som avisats en vostra ylla haver molt bestiar de lana del qual tanim fratura» (carta dels jurats de Mallorca als de Menorca, 25 de maig de 1555).

altres treballaven per encàrrec d'algun mercader o d'altres menestrals, sobretot paraires de la Ciutat. L'organització laboral vigent aleshores en el món tèxtil és caracteritzava per la coexistència del treball intragremial dins Ciutat i la dispersió de l'activitat manufacturera per la Part Forana, que donava un alt grau de descentralització al procés productiu.

La draperia de Mallorca fou afectada del final del segle XV i començament del XVI per problemes de comercialització al seu principal i tradicional mercat, que era Sicília. Els avisos que el principal mercat subministrador de blat a Mallorca rebutjava els draps mallorquins i mostrava preferència pels d'altres indrets posà en alerta roja tota l'economia illenca. L'argument esgrimit era la manca de qualitat dels draps mallorquins. Ja al regnat de Ferran el Catòlic sabem que al Consell s'encengué l'alarma quan es va saber que «tenim avis per letres de nostre sindich qui es en cort de Sa Magestat com los sicilians han tremes hun sindich a Sa Magestat per suplicar aquella vulla prohibir y menar que draps de Mallorques no entren en Sicília y aso per esser flacs y dolents y encara molt mal tints».¹⁷⁶ Pensem que l'exportació de robes de Mallorca era vital per al sistema d'intercanvis amb l'exterior. La venda de manufactures de llana era la forma usada per comprar productes bàsics fora de Mallorca, com cereals, sobretot a Sicília.

Les ordenances redactades entre el 1500 i el 1521 implicaren, com la normativa de finals del segle XV, un reforçament del paper dels mercaders en el procés de producció, tenint molt presents els mercats exteriors i els interessos mercantils. Des del punt de vista tècnic, l'objectiu de la normativa de principis del segle XVI era aconseguir un mínim de qualitat en la manufactura sense modificar les condicions de producció ni d'organització laboral. Aquestes darreres condicions eren les que en un principi havien causat el problema que s'intentava resoldre: un descens en la qualitat de la producció o, si més no, una qualitat no adequada a les exigències de la demanda, especialment de la demanda exterior.¹⁷⁷ Aquesta problemàtica incidí de ple en el descontent dels menestrals i la seva adscripció massiva al moviment agermanat. El protagonisme dels paraires a l'alçament fou reconegut pel mateix emperador, quan des de Toledo consentí la petició del procurador dels censalistes Sureda Çanglada «que essent stada la potissima causa de tals moviments e rebel·lió l'ofici de parayres com a major de tots los altres y en la casa dels quals de continu se son concertats tots los insults placia a S.M. cedir a la consignacio la casa e tirador de dits parayres en compensa dels dans causats a aquella».¹⁷⁸

Però després de sufocat el moviment agermanat, el redreç de la draperia no es produí. Si atenem tant el nombre de bolles gastades cada any com la recaptació obtinguda pel dret de la bolla, podem veure que entre 1530 i 1555 la producció tèxtil mallorquina no cresqué, sinó que davallà:¹⁷⁹

Període (mitjana anual)	Nombre de bolles		Recaptació	
1530-31 a 1539-40	26.148	100	173 ll.	100
1540-41 a 1549-50	23.570	90,14	154 ll.	89,01
1550-51 a 1554-55	22.651	86,62	137 ll.	79,19

¹⁷⁶ ARM AGC 22, f. 27 (12 de setembre de 1514).

¹⁷⁷ Deyá Bauzá, M. J. *La Manufactura de la llana a la Mallorca Moderna (segles XVI - XVII)*, Palma, 1998, pàg. 18.

¹⁷⁸ ARM Còd. 12 *Llibre Vert*, f. 99.

¹⁷⁹ Deyá Bauzá, M. J. *La Manufactura de la llana a la Mallorca Moderna (segles XVI - XVII)*, Palma, 1998, pàg. 85 i 214.

Però és destacable el major descens de la recaptació en lliures del dret, que del nombre de bolles gastades, el que pot ser interpretat com una especialització en roba de menor qualitat, que pagava menys, però gastava el mateix nombre de bolles que la roba superior. La documentació de l'època a Mallorca assenyala sobretot la producció de peces no senceres. La producció entre 1530 i 1556 evolucionà en dues fases:¹⁸⁰ una entre 1530 i 1536, en la qual, després d'un punt àlgid el 1530-31, decaigué sensiblement entre 1532 i 1533, es recuperà el 1534, per tornar a caure, encara que suaument, entre 1535 i 1536. Mentre que el període següent de 1537 a 1556 és clarament de reducció de la producció tèxtil mallorquina en comparació amb el període anterior, amb un minicicle favorable els anys 1545-46.

La postura dels mercats exteriors col·laborà a explicar el clar descens de la producció tèxtil mallorquina. El baix preu dels draps mallorquins era la causa fonamental de la seva presència en el mercat sicilià. Un preu baix que s'aconseguia entre altres mitjans traslladant a la Part Forana part del procés productiu. No obstant això, hi ha indicis clars des de l'època de Ferran el Catòlic de dificultats creixents per col·locar en el mercat sicilià els draps mallorquins, que continuen persistint al regnat de l'emperador. Davant això el sector demandà insistentment protecció a les institucions, denunciant les preferències dels mercaders per reexportar altres draps no mallorquins, com els catalans, i menysprear i no voler carregar la producció mallorquina cap a Sicília. De nou les actes del Gran i General Consell ens reflecteixen la problemàtica: «La experiencia qui es doctrina de totes cosas ha mostrat o mostra rehexir mal en la draparia per que ariben de diversas parts de Catalunya molts draps per pont en la present ylla pera Cicilia los quals no poden de Catalunya ab tanta facilitat navegar o portar en Cicilia per la fratura de passatges e perque apar que donen dan als draps de Mallorque quis naveguen en Cicilia majorment que havem vist estos dias passats en lo present port una nau haver carregat molts draps strengers e apres no haver volgut pendre o carregar draps dela terra.»¹⁸¹ Les demandes conjuntes de paraires i senyors de bestiar d'adopció de mesures proteccionistes per a la draperia mallorquina, com prohibir l'entrada a Mallorca de draps estrangers no solucionaren la crisi del sector.

El Consell prohibí l'entrada de robes estrangeres tant de llana com de seda al maig de 1527.¹⁸² Però la competència, fins i tot en el mercat interior, dels draps estrangers

¹⁸⁰ Deyá Bauzá, M. J. *La Manufactura de la llana a la Mallorca Moderna (segles XVI - XVII)*, Palma, 1998, pàg. 89-91.

¹⁸¹ ARM AGC 24, f. 21 (19 d'abril de 1526).

¹⁸² ARM AGC 24 f. 39v: «Mes avant com en totes las terras ben governades se tinga gran studi e diligencia que las robes e sos havens sien molt privilegiats hi afavorits y maiorment aquellas qui son causa e procuria que las monedes no isquen de la terra de hon ja per los nostros passats fonch proveit e ordonat molt saludablement que los draps strengers fossen prohibits e perquant la esperiencia ha mostrat ques fa lo contrari en gran perjuy e total destrucció del offici dels perayras hi per tot lo regne no solament per que lo dit ofici compre quasi tant com tots los altres mes encare es gran perjuy dels senyors e conredors de bestiar perque lurs lanes no han axanc nis poden vendre al for convenyent hi per obviar a tan gran dan e perjuy sera be si fassa alguna provissió...

Fonchconclus diffinit y determenat que sien prohibits los draps strengers sots pena de perdra aquells y de pagar sinch lliures [...] y que dita prohibició sia notificada ab solemna crida

Mes avant no ignoran vostres savieses lo gran dan que aquest regna pateix en les sedes strengeres que hic aporten per las quals quiscun any hic hixen sobre deu milia lliures e tenim per cert que mes prospera lo regne de Valencia son les sedes que si obren per las quals hi entren tants diners que fan prosperar aquell regne hi destrohexan aquest hi puys assi per gracia de deu tenim disposicio hi ja ses principiat en la villa de Soller de conrar la seda hi los quiu fan fenlo en molts hils reix molt be per ço [...] que per deu anys fossen prohibides las sedes strangeres...

Sobre la qual fonch conclus diffinit y determinat per mes delas dues parts que sien prohibides las sedes strengeres texides per a deu anys...» (15 de maig de 1527). Posteriorment es dictà un reglament «per la introcció del art de la seda y vallut» (ARM EU 32, f. 44, 6 de juliol de 1531).

continuà sent denunciada pels paraires al Consell a la dècada dels trenta,¹⁸³ de la mateixa manera que s'intentà redreçar sense èxit la draperia mallorquina a fi que els draps «en Sicília no perden la reputació que tenir acostumaven».¹⁸⁴ Competència estrangera i manca de qualitat eren les dues malalties de difícil curació que patia la draperia mallorquina a la primera meitat del segle XVI. A finals de la dècada dels quaranta el Consell tornà a tractar el problema de la presència de draps estrangers en el mercat sicilià.¹⁸⁵ Els productes tintoris i el tenyit dels draps foren objecte d'una nova regulació el 1549 —modificada poc temps després—, en la qual es prohibí emprar brasil per a l'obtenció de vermells.¹⁸⁶ La manca de novetats va fer que els teixits mallorquins anassin perdent mercats. La draperia tradicional acabà havent de ser substituïda per altres robes, típiques de la *nova draperia* que s'anà imposant per tot arreu, procés que començà a Mallorca a la segona meitat del segle XVI i es donà amb més força al segle XVII.

3.8. Relacions comercials

El comerç de Mallorca al segle XVI era bàsic per a l'economia de l'illa. Mallorca no podia prescindir de les importacions de cereals. La seva supervivència estava fonamentada sobretot en el tràfic d'aliments. Si existí en altres indrets una ruta de la seda, a la Mediterrània de l'època hi havia una ruta del gra. Mallorca s'hagué d'avituallar, durant trenta-quatre dels cinquanta anys de la primera meitat del segle XVI, de blat procedent de mercats exteriors. Les seves principals importacions foren els queviures, i essencialment el blat, a causa del constant dèficit de la producció interior, malgrat l'extensió que agafà el seu cultiu. Mallorca tenia en les relacions comercials, si aquestes funcionaven, una de les garanties més segures per limitar els efectes negatius que podia produir l'escassetat de queviures, fruit de l'abundància de males anyades. Els principals centres subministradors de cereals a la Mediterrània eren a llevant, a Sicília i Sardenya, però també se n'importaven de ponent, des de ports de la península Ibèrica, com també del nord d'Àfrica, de la península Italiana i del sud de França. Això permetia una relativa diversificació des del moment que les entrades de grans afegides a la pròpia oferta bladera eren suficients per nodrir la demanda d'aliments. L'eix fonamental era el que connectava Mallorca amb

¹⁸³ ARM AGC 26, f. 24v-25: «A causa dels draps strengers los quals en gran nombre son portats en la present Ciutat es fet preiudici al obratge de la llana no volent los perayres obrar draps [...] per quant no poden vendre a deguts preus aquells a causa dels dits draps strengers e per quant lo obratge de la llana es cosa la qual te sguard no sols als conredors nostres mes encare a molta gent la qual viu del obratge de la dreparia cove sia a aquell impertit algun favor per esser dels principals avers en la present ylla y maior favor y augment nos pot donar a aquel que expelir dits draps strengers [...] de modo que no entrant en la present ylla draps strengers o essent disminuïda la entrada de aquells sie affavorida la dreparia de la terra y los conredors vendran millor la llana y los perayres entendran en fer millor obratge que no fan vuy en die a causa del preiudici los es fet en la entrada de dits draps strengers...»

Sobre la qual proposició fonch conclus diffinit y determenat nemine discrepante que [...] ultra los drets ja imposats sien imposats dos sous per liura per lo que debian dits draps strengers ques portaran en lo regne...» (1532).

¹⁸⁴ ARM AGC 32, f. 25v-26: «Dequi avant magnífichs e honorables consellers no es ignorat per vostres magnificències e savieses quant concerneix en la conservació del present regne que los draps de la terra sien de qualitat e bondat quant deven eser perque en Sicília no perden la reputació que tenir acostumaven. E per quant los honrats perayres diuen que havent a servir los capitols antichs segons los preus que molts anys ha se acostumen vendre los draps aenequesta Ciutat nolo satisfa...» (1532).

¹⁸⁵ ARM AGC 31, f. 23-23v: «Lo negoci concernent la utilitat de la draperia se navega en dita ysla de Sicília a causa dels draps francesos que per licencia de Sa Magestat entren en dita ylla de Sicília...» (11 maig 1547).

Sardenya-Sicília i Nàpols. Menys importants eren els contactes amb Catalunya i València, així com amb Barbaria i el sud francès i sobretot, a través de la ruta de l'Atlàntic, amb Flandes. Mallorca a més d'importar, en grans quantitats, cereals, hagué també d'importar carn, sobretot de Menorca, i altres aliments com vi, arròs, peix, sucre i fruits secs, als quals podem afegir primeres matèries, com llana, lli, cànem, estam, cuiros, pell, seda, cera, espart, sal, alum, ferro, coure, paper, productes tintoris, i productes manufacturats com teixits, ceràmica, armes, productes metal·lúrgics i mobles. També s'importaven espècies d'Orient.

La major exportació mallorquina era la manufactura tèxtil de baixa qualitat, la qual podia abastar la meitat de les vendes a l'exterior. Les exportacions de Mallorca consistien, per tant, en productes manufacturats, com teixits, draps i flassades i productes alimentaris com formatges, olives i tàperes, a més de reexportacions. Diverses seguretats concedides pel lloctinent general als patrons d'algunes barques arribades al port de Ciutat o a Portopetro l'any 1517 testimonien l'arribada a l'illa de «robes, forment e mercaderies, robes e mercaderies, cestos e robes».¹⁸⁷ La procedència dels patrons és segons la documentació «biscahi, genoves, de Ragossa, nisart, de Roan». Una fusta armada havia portat «hun carbo pres de moros inimichs». L'examen que sobre els protocols notariais de la segona meitat del segle XV i el primer terç del segle XVI ha realitzat Onofre Vaquer ens donarà més llum sobre aquesta temàtica, quan el tinguem publicat.

4. L'ACTIVITAT INQUISITORIAL A MALLORCA. D'UNA FORTA REPRESSIÓ ANTICONVERSA A LA INACTIVITAT

Un dels temes que més ha cridat també l'atenció sobre la Mallorca de la primera meitat del segle XVI ha estat la problemàtica dels conversos i la repressió inquisitorial organitzada contra ells des de les altes esferes del poder. El Tribunal de la nova Inquisició, dependent de la Corona, que substituï una inactiva Inquisició medieval, fou instaurat a Mallorca el 1488 per Ferran el Catòlic¹⁸⁸ i immediatament començà una forta activitat anticonversa. No hem avançat gaire més sobre el tema que el que ha permès l'explotació de la font *Reconciliados y Relajados* publicada el 1946.¹⁸⁹ Aquesta és un inventari de tots els reconciliats i relaxats pel Tribunal de la Inquisició de Mallorca des de la seva fundació l'any 1488 fins al 1693. Està dividida en tres grans apartats. Al primer es relacionen només els reconciliats a través dels Edictes de Gràcia de 1488-90 i 1491-93. Al segon s'inclouen els reconciliats pel procediment judicial regular entre 1488 i 1691, i finalment al tercer hi ha una relació dels relaxats, especificant si ho foren en estàtua, cremats els ossos, en persona, i els cremats vius, també entre 1488 i 1691. A més de tots i cada un dels noms dels condemnats, s'hi indiquen també individualment, els delictes comesos, la pena establerta i el dia, mes i any en què fou executada. Només s'hi relacionen els delictes considerats *majors*, deixant de banda els delictes *menors*, no considerats estrictament herètics, sinó sols transgressors de les normes morals i ètiques vigents a l'època.

¹⁸⁶ Deyá Bauzá, M. J. *La Manufactura de la llana a la Mallorca Moderna (segles XVI - XVII)*, Palma, 1998, pàg. 31.

¹⁸⁷ ARM AH 426, f. 137v, 138v, 139, 139v, 141, 141v, 142-142v, 143, 143v-144, 144-144v, 144v-145.

¹⁸⁸ Santamaría, A. «Instauración de la nueva Inquisición en Mallorca». *Homenaje al Dr. D. Juan Reglá Campistol*, I, Valencia, 1975, pàg. 173-185.

¹⁸⁹ AHN Inquisición, Libro 866, f. 1-119v. D'una manera anònima Miquel Forteza i Gabriel Cortés publicaren

Atenint-nos al llistat *Reconciliados y Relajados*, resulta que el Tribunal de la Inquisició de Mallorca al llarg de dos segles condemnà 1.254 persones, amb una mitjana de 5,64 condemnats per any. Aquestes xifres comparades amb la majoria de Tribunals de districte son molt baixes. El Tribunal de la Inquisició de Mallorca degué ser un dels més moderats i menys actius de la Inquisició espanyola. Però en els primers cinquanta anys de la seva existència no fou tan moderat. La mitjana de condemnats en el període que va de 1488 a 1535 fou de 14,14 i en aquest període els relaxats superaren considerablement els reconciliats. Per tant, ens trobam en una primera etapa del Tribunal inquisitorial de Mallorca, caracteritzada per una gran activitat, dirigida especialment a combatre els conversos que seguien practicant subreptíciament el judaisme. El Tribunal en aquest període jutjà 806 persones. La majoria dels condemnats —més d'un 95%— foren conversos judaïtzants i aquests foren majoritàriament relaxats —un 67,75%— més que reconciliats —sols un 32,25%—, amb una gran abundància de confiscacions. Però els moments de màxima activitat del Tribunal inquisitorial foren els anys del rei Catòlic, sobretot els dos períodes que van de 1488 a 1497 i de 1508 a 1519.

A partir de llavors l'activitat del Sant Ofici a Mallorca sembla decaure considerablement, coincidint precisament amb l'inici del regnat de Carles I. Braunstein ens assenyala que «del 1520 endavant hi hagué un declivi ben marcat en l'energia i l'eficiència de la inquisició insular».¹⁹⁰ Nogensmenys els estudis sobre la Inquisició espanyola han revisat la dulcificació atribuïda a l'actuació de la institució inquisitorial o la ralentització de la maquinària repressiva de la Inquisició durant el regnat de Carles I.¹⁹¹ La repressió inquisitorial va ser més dura del que sempre s'ha dit. A Mallorca, sabem que de 1517 a 1544 es reconciliaren 57 penitents, 12 foren executats en persona i 56 processats en absència i executats en estàtua. Després de l'acte de fe celebrat el 1544 per reconciliar un sol judaïtzant, la Inquisició a Mallorca entrà en una llarga fase inactiva.¹⁹² Una llarga fase inactiva respecte als conversos considerats presumptes judaïtzants, però no respecte a altres conceptes confessionals o de costums, que el Sant Ofici va considerar com a delictius, com els apòstates mahometans, els heretges luterans o les bruixes. Va ser durant el llarg mandat de l'inquisidor Montanyans, que coincideix amb la pujada al poder com a inquisidor general de Fernando de Valdés, quan finalitzà la fase de repressió contra els descendents dels conversos sospitosos de judaïtzar, a la vegada que foren descoberts els primers casos de protestantisme i la Inquisició mallorquina desvià la seva atenció cap a altres qüestions. És interessant veure que l'activitat inquisitorial no se centrà a partir dels anys quaranta únicament en actuacions contra els conversos i que la Inquisició ràpidament passà a jutjar altres delictes, a través dels quals mantingué el seu control sobre la societat de l'època.

Coneixem la relació dels inquisidors responsables del Tribunal i les seves dades d'actuació:¹⁹³ d'ençà de 1503 els dos inquisidors inicials quedaren reduïts a un. Les estades dels inquisidors a Mallorca, molt curtes a començaments de la seva actuació, en què se substituïen amb rapidesa uns als altres, s'anaren perllongant, sobretot a partir del primer

aquesta documentació amb el títol *Inquisición de Mallorca. Reconciliados y Relajados (1488-1691)*, Barcelona, 1946.

¹⁹⁰ Braunstein, B. *Els xuetes de Mallorca*, Barcelona, 1976, pàg. 107.

¹⁹¹ García Cárcel, R. i Moreno Martínez, D. *Inquisición. Historia crítica*, Madrid, 2000, pàg. 51-56.

¹⁹² Santamaría, A. «Sobre la condición de los conversos y chuetas de Mallorca». *Espacio, Tiempo y Forma*, 19, 1997, pàg. 240.

quart del segle XVI, i assoliren els màxims a partir de 1541, quan el mallorquí Nicolau de Montanyans i Berard accedí a la plaça d'inquisidor, que exercí durant vint-i-quatre anys, fins a la seva mort el 1565. Tant ell, com el seu successor Miquel Gual —dos dels sis inquisidors mallorquins que hi hagué al segle XVI—, que l'ocupà tretze anys, eren d'ascendència conversa. Montanyans féu publicar el primer índex de llibres prohibits elaborat per la Inquisició el 1551 i començà a controlar les lectures. La nova Inquisició mallorquina, contràriament a l'època medieval, fou regida per clergues seculars. Per a una majoria d'inquisidors, el Tribunal de Mallorca fou el seu primer destí i l'inici d'una carrera que els portà després a altres tribunals de rang superior.

Sabem que els ingressos del Tribunal sofriren un notable descens com a conseqüència de la minva de la comunitat conversa a començaments de segle. La manca d'ingressos a partir de llavors obligà a racionalitzar les despeses, el que va estar connectat amb la supressió de la segona plaça d'inquisidor i que el Tribunal quedàs a partir de llavors governat per un sol inquisidor.

SIGNATURES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
AHN	Archivo Histórico Nacional
AGS	Archivo General de Simancas
AMLL	Arxiu Municipal de Lluçmajor
LA	Llibres d'Actes del Consell
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
AGC	Actes del Gran i General Consell
AH	Arxiu Històric
Còd	Còdex
ECC	Escrivania Cúria Criminal
EO	Extraccions d'Oficis
EU	Extraordinaris de la Universitat
LC	Lletres Comunes
LR	Lletres Reials
Perg.	Pergamins
Prot.	Protocols Notarials
RA	Reial Audiència
RP	Reial Patrimoni
BPM	Biblioteca Pública Municipal
Mss	Manuscrits
BSAL	<i>Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana</i>